

Evanjelik Hareketin ABD Siyaset Kurumundan Dinî Talepleri Üzerine Bir İnceleme

An Investigation on the Religious
Demands of the Evangelical
Movement from the US Political
Institution

Hakan Yılmaz

Öğr.Gör.Dr, Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu
hakany@selcuk.edu.tr & <https://orcid.org/0000-0002-2308-023X>

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Geliş Tarihi Date Received	13.05.2020
Kabul Tarihi Date Accepted	18.06.2020
Yayın Tarihi Date Published	30.06.2020
Atıf Citation	Hakan Yılmaz. "Evanjelik Hareketin ABD Siyaset Kurumundan Dinî Talepleri Üzerine Bir İnceleme". <i>Oksident</i> 2/1 (2020): 27-58.
İntihal Plagiarism	Bu makale, <i>Turnitin</i> yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by <i>Turnitin</i> and no plagiarism detected.
Doi	https://doi.org/10.5281/zenodo.3908651

Öz

Evanjelik hareket veya Evanjelikalizm 20. yüzyılda, özellikle de son çeyreğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasi, dinî, sosyal ve kültürel hayatında ön plana çıkmıştır. Evanjelikler, devletin çıkarttığı bazı kanunları kendi dinî yaşantılarına doğrudan bir müdahale olarak görüp örgütlenerek siyaset sahnesine girmişlerdir. Hıristiyan Sağ (Christian Right) çatısı altında birbirinden farklı amaçlara sahip birçok Evanjelik örgüt bulunmaktadır. 1976 başkanlık seçimlerinden bu yana Hıristiyan Sağ siyasilere taleplerini iletmeye ve lobi faaliyetlerine devam etmektedir. Bu tarihten sonra Evanjelik hareketin siyasete olan etkisi artarak devam etmiştir. Hıristiyan Sağ hareketinin etrafında toplandığı birçok konu vardır. Bunların başlıcaları: kürtaj karşıtlığı, eşcinsellik haklarına karşıtlık, İsrail yandaşlığı, devlet okullarında Hıristiyanlıkla ilgili talepler ve evrim karşıtlığıdır. Bu çalışmamızın amacı yapısını çoğunlukla Evanjeliklerin oluşturduğu Hıristiyan Sağ'ın siyaset kurumundan dinî taleplerinin ortaya konulması ve incelenmesidir. Bu yapılırken ilk önce Evanjelikalizm kavramı açıklanacak daha sonra Evanjelik hareketin tarihsel arka planı verilecektir. Evanjeliklerin siyasete giriş nedenleri açıklanarak dinî talepler nedenleriyle ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Evanjelik Hareket, Hıristiyan Sağ, Dinî Talepler.

Abstract

Evangelical movement or Evangelicalism was at the forefront of the political, religious, social, and cultural life of the United States in the 20th century, especially in the last quarter. After seeing some laws issued by the state as a direct intervention in their religious life, the evangelicals organized and entered the political scene. There are many evangelical organizations with different purposes under the Christian Right. The Christian Right has continued to convey its demands to politicians and conducts lobby activities since the 1976 presidential elections. After this date, the influence of the Evangelical movement on politics has continued increasingly. There are many issues on which the Christian Right Movement has concentrated. The main ones are anti-abortion, anti-homosexuality rights, Israeli support, demands for Christianity in public schools, and anti-evolution. This study aims to reveal and examine the religious demands of the Christian Right from the political institution, which is mostly formed by the Evangelicals. While doing this, it explains the concept of Evangelicalism first, and then gives the historical background of the evangelical movement. It also reveals the reasons for evangelicals entering politics and their religious demands from politicians.

Keywords: History of Religions, United States of America (USA), Evangelical Movement, Christian Right, Religious Demands.

Özet

Evanjelikalizm, çeşitli Protestan grupları tanımlamak için kullanılan bir çatı kavramdır. İngilizce konuşulan bölgelerde bu terim 18. ve 19. yüzyıl başlarında Kuzey Atlantik Anglo-Amerikan dünyasında meydana gelen bir dizi dinî canlanma hareketinin sonucu olarak ortaya çıkan dinî grupları ve dindarlaşma hareketini tanımlamak için kullanılmıştır. Amerika’da neredeyse her Protestan kilisenin Evanjelik bir kanadı vardır.

Evanjelikalizm ve Evanjelizm kelimeleri iyi haberi yaymak ve misyonerlik faaliyetleri anlamına gelen “evangel”den türetilmiştir; “evangelist” kelimesinin ilk anlamı da İncil’i yayan kimsedir.

Evanjelik hareketi oluşturan dinî grupların ortak temel özellikleri İngiliz tarihçi David Bebbington tarafından dört ana başlık altında incelenmiştir. Bunlar: Kutsal Kitap’ı tüm dinî otoritelerin üzerinde kabul etmek olan *biblicism*, İsa’nın tüm insanlığın kurtuluşu için çarmıhta kurban edilmesini ifade eden *crucicentrism*, günahkâr bir insanın Tanrı’ya doğru doğüstü dönüşü veya döndürülüşü anlamında kullanılan *conversionism*, inancın kişinin hareketlerine yansımaları ve başkalarının da değişimini sağlama çabası olan *activism* olarak tanımlanır.

Evanjelikalizmin kökleri Reform dönemine uzanmaktadır. Günümüz Evanjelik hareketinin köklerinin ise Avrupa’daki Puritanizm ve Pietizm hareketlerine gittiği söylenebilir. Bu hareketlerin uzantıları sonradan kendine daha rahat bir hareket alanı buldukları Amerika kıtasına gelmiş ve burada 18. yüzyılda Büyük Uyanış olarak adlandırılan dinî canlanma hareketleriyle Evanjelikalizm tarihinin temelleri atılmıştır.

1820 ve 1860 arasındaki dönemde dinsel bir canlanma hareketi olan İkinci Büyük Uyanış ile Evanjelikalizm yayılmasını sürdürmüştür. İç Şavaş sonrası (1861-1865) dönemde modernist veya diğer bir adıyla liberal teoloji, Darwin’in evrim teorisi ve Kutsal Kitap’ın

Summary

Evangelicalism is an umbrella concept to describe a large number of Protestant groups. This term described religious groups in English-speaking regions that resulted from a series of religious revival movements in the North Atlantic Anglo-American world in the early 18th and early 19th centuries. Almost every Protestant church in America has an Evangelical wing.

The words Evangelicalism and Evangelism derived from “evangel”, which refers to spreading the Good News, i.e., missionary activities; the word evangelist firstly describes a person who spreads the Gospel.

British historian David Bebbington examined the religious groups’ standard theological features that make up the evangelical movement under four main headings. These are *biblicism*, accepting the Bible above all religious authorities; *crucicentrism*, which means the sacrifice of Jesus on the cross for the salvation of all humanity; *conversionism* used in the sense of a supernatural return of a sinful person to God, revival in a spiritual sense; *activism*, which is an attempt to express faith and change others.

The roots of evangelicalism date back to the Reform period. The roots of today’s evangelical movement might be said to go to Puritanism and Pietism movements in Europe. Extensions of these movements later came to the American continent, where they found a more comfortable movement space. The foundations of the history of Evangelicalism were laid here with the religious revival movements called the Great Awakening in the 18th century.

Evangelicalism continued to spread with the Second Great Awakening, a religious revival movement between 1820 and 1860. After the Civil War (1861-1865), the evangelical movement weakened by influences such as modernist or, in other words, liberal theology, Darwin’s theory of evolution

yüksek eleştirisi, Evanjelik hareketin zayıflamasına yol açmıştır. Bunun yanında ABD'ye Doğu Avrupa'dan gelen Katolikler ve Asya'dan gelen Asya dinlerine mensup kişilerin göç hareketi Amerika'daki genel Evanjelik yapıda değişmeye neden olmuştur.

1925'te, tam da Fundamentalist-Modernist tartışmasının alevlendiği sırada, Fundamentalistleri küçük düşüren bir gelişme yaşanmıştır. Scopes Davası olarak bilinen davada evrim teorisini derste okutan öğretmen eyalet yasalarına göre suçlu bulunmuş; ancak olayın medyada geniş yankı bulmasıyla Fundamentalistler halkın gözünde kötü bir izlenime sahip olmuştur. Bu olaydan sonra Evanjelikler toplum hayatından çekilmişlerdir. Fundamentalistlerin çoğu, kendi kiliselerini, okullarını, üniversitelerini ve süreli yayınlarını oluşturmuşlardır. 1925'ten sonra kendi kabuğuna çekilen Fundamentalistler, Scopes davasının kötü imajını silme çabasına girmişlerdir.

1930'lu ve 40'lı yıllarda Evanjelikler radyo programlarıyla halkı bilinçlendirmeye çalışmış, birçok yeni kilise ve dinî grup Evanjelik harekete katılmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Evanjelikler için yeni bir dönem başlamıştır. Billy Graham adındaki gezici bir vaizin uzak yerlere ulaşan faaliyetleri ve devam eden radyo programları, halkın bilinçlenmesini sağlamıştır. 1950'lerde, Billy Graham'ın faaliyetleri ile Evanjelikalizm tekrar kamusal alanda belirmeye başlamıştır.

1970'ten önce Evanjelikler ve Fundamentalistlerin çoğu siyasetle ilgilenmeme görüşünü benimsemişti. Bunun nedeni, siyasetin dünyevi bir uğraş olarak görülmesi ve bu dünyevi uğraşın kendilerini Evanjelizasyon ve misyondan alıkoyacağı düşüncesidir. Bununla birlikte, 1930'dan 1970'e kadar az sayıdaki Fundamentalist siyasetle ilgilenmiş ve bu kesim Eski Hıristiyan Sağ olarak anılmış, siyasette aşırı ucu temsil etmiştir.

1920'lerde Fundamentalistler, okullarda evrim teorisinin öğretilmesine karşı çıkarak bunun müfredattan çıkartılması ve yerine Eski Ahit'te geçen

and the biblical critique of the Bible. Besides, the migration movement of Catholics from Eastern Europe to the USA and Asian religions from Asia caused a change in the general Evangelical structure in America.

In 1925, just as the Fundamentalist-modernist debate flared, there was a development that humiliated the Fundamentalists. In the trial known as the Scopes Case, the teacher who taught the theory of evolution in class was found guilty according to state laws, but the Fundamentalists had a lousy trail in the eyes of the public as the media sparked the event. After this event, evangelicals withdrew from social life. Most fundamentalists have created their churches, schools, universities, and periodicals. Fundamentalists, who retreated to their shell after 1925, attempted to erase the bad image of the Scopes case.

In the 1930s and 40s, evangelicals tried to raise the awareness of the people with radio programs, many new churches and groups started to join the evangelical movement. A new era started for the evangelicals after the Second World War. The activities of a traveling preacher named Billy Graham reaching distant places and the ongoing radio programs led to public awareness. In the 1950s, with the activities of Billy Graham, Evangelicalism again began appearing in the public sphere.

Before 1970, most of the Evangelicals and Fundamentalists adopted the view that they were not interested in politics just because they saw politics as a worldly pursuit and feared this worldly pursuit would keep them from evangelization and mission. However, from 1930 to 1970, a couple of fundamentalists were interested in politics, and they were referred to as the Old Christian Right, representing the extreme in politics.

In the 1920s, Fundamentalists challenged the teaching of the theory of evolution in schools, removing it from the curriculum and replacing the Creation section in the Old Testament.

Yaratılış bölümünün konulması için çaba harcamışlardır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fundamentalistler komünizm karşıtı siyasi örgütler kurmuşlardır. Antikomünizm, Fundamentalistler için doğal bir toparlanma meselesi olarak görülmüştür.

1976 seçimlerinden önce meydana gelen bazı gelişmeler muhafazakâr seçmenlerin bir araya gelmelerine yol açmış, deyim yerindeyse uyuyan devi uyandırmıştır. İlk olarak, 1972'de Amerikan Kongresi'nden geçen Eşit Haklar Beyannamesi bazı eyaletlerde kadının geleneksel rolünün devam etmesi gerektiğini savunan kadınlar tarafından karışık kampanyanın oluşmasına neden olmuştur. İkinci olarak, 22 Ocak 1973'te Amerikan Yüksek Mahkemesi, kürtaşı tüm ABD'de yasallaştırmıştır. Üçüncü konu ise sadece beyaz öğrencilerden oluşan özel dinî okulların vergiden muaf durumlarının devlet tarafından kaldırılmasıdır. Evanjelikler, bunu kendi dinî görüşleri doğrultusunda yaşamlarını devam ettirme haklarına bir saldırı olarak algılamıştır. Bunun sonucu olarak Evanjelikler siyasilere dinî taleplerini kabul ettirmek için sivil toplum örgütleri kurmuşlardır. Bu anlamda Hıristiyan Sağ, 1970'lerden bu yana kişi ve örgütlerin siyasi olarak muhafazakâr taleplerini duyurmak için bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Hıristiyan Sağ, siyasi, kültürel ve adli meselelerde etkili olma çabasında olan Evanjeliklerin siyasi hareketi olarak da bilinmektedir.

1980 seçimleri Hıristiyan Sağ hareketinin siyasete hızla girmesine sahne olmuştur. Basın yayın organlarını da kullanan bu hareket zamanla milyonlara ulaşmıştır. Bunun yanında radyo ve televizyon reklam geliriyle güçlü bir yapıya sahip olmuştur. Muhafazakâr kesimi kendi amaçlarına göre harekete geçirmek için çok para harcayarak ve elindeki medya gücünü kullanarak Cumhuriyetçi Parti için sadık bir oy deposu olmuşlardır. Hıristiyan Sağ, Evanjelik seçmeni Cumhuriyetçilerin yanına çekmiştir.

Hıristiyan Sağ, büyük ölçüde iyi örgütlenmiş, iyi finanse edilmiş, net ve

Fundamentalists established anti-communist political organizations after World War II. Fundamentalists saw anticommunism as a natural recovery issue.

Before the 1976 elections, some developments led to the gathering of conservative voters, and so to speak, aroused the sleeping giant. First, the Equal Rights Statement, which passed through the American Congress in 1972, led to the formation of a counter-campaign by women who argued that women's traditional role should continue in some states. Secondly, on January 22, 1973, the American Supreme Court legalized abortion throughout the United States. The third issue is the state elimination of the tax-exempt status of private religious schools, which are composed of only white students, separated by race. The evangelicals perceived it as an attack on their right to live their lives under their religious views. As a result, evangelicals formed non-governmental organizations to make politicians accept their demands. In this sense, Christian Right has emerged since the 1970s when individuals and organizations have come together to announce conservative political demands. It is also known as the political movement of the Evangelicals, who are trying to be effective in political, cultural, and judicial matters.

The 1980 elections witnessed the Christian Right movement's rapid entry into politics. This movement, which also uses media organs, has reached millions over time. Also, it has a robust structure with radio and television advertising revenue. They have become a loyal vote store for the Republican Party, spending much money and using the media power it has in hand to mobilize the conservative segment for its purposes. The Christian Right ensured that the Evangelical voters supported the Republicans.

Christian Right are all groups that are largely well-organized, well-financed, with a clear and limited set of

sınırlı bir dizi siyasi amacı olan ve bunu Cumhuriyetçi parti aracılığı ile gerçekleştirmeye çalışan grupların tümüdür. Dinin siyasete girmesinde en büyük etken Hıristiyan Sağ'ı olmuştur. Hıristiyan Sağ'ının önde gelen isimleri örgütün Cumhuriyetçi Parti içinde söz sahibi olmasını sağlamıştır. 1976'dan bu yana Hıristiyan Sağ, tüm ülkeyi etkileyen bir grup haline gelmiştir. Hıristiyan Sağ'ın liderleri, hareketin savunduğu birçok konu olmasına rağmen "aile yanlısı" bir oluşum olduğu görülmektedir. Örgüt, farklı mezhep ve gelenekten birçok Hıristiyan bünyesinde barındırmaktadır. Hıristiyan Sağ çoğunluğunu Evanjelistlerin oluşturduğu örgütler, politikacılar, aktivistler ve destekçilerin yanı sıra; kürtaj, ötenazi, kök hücre araştırması, eşcinsellik, eşcinsel evlilik, cinsel serbestlik, laiklik, evrim ve İslam karşıtlığı; İsrail yandaşlığı, devlet okullarında din özgürlüğü savunucusu kişilerin bir araya gelmesi ile oluşmuş siyasi bir yapıyı temsil etmektedir. Hıristiyan Sağ'ın taleplerine bakıldığında bu talepleri dinî inançlarının şekillendirdiği görülmektedir. Devletin bazı yasalarla kendi değerlerine saldırdığını düşünen bu yapı, devletin Hıristiyanlık esaslarına göre şekillendirilmesi gerektiğini savunarak siyasilerden bu doğrultuda talepte bulunmaktadır. Her talepte dinî referansları olan Kutsal Kitap'ın etkisini görmek mümkündür. Evanjelistler ABD'nin Tanrı'nın gölgesinde bir ülke olduğuna inanmakta ve Kutsal Kitap'ın çıkarılacak kanunlarda referans olarak alınmasını istemektedirler.

political goals, and are trying to achieve them through the Republican party. The Christian Right was the most significant factor in religion's entry into politics. Leading names of the movement made Christian Right important actor in the Republican Party. Since 1976, Christian Right has become a group that affects the whole country. According to the Christian Right Leaders, although there are many issues that the movement advocates, they think it is a "pro-family" formation. It contains many Christians from different denominations and traditions. It represents a political structure in which organizations, politicians, activists, and supporters, usually composed of evangelicals, have been formed by abortion, euthanasia, stem cell research, homosexuality, homosexual marriage, sexual freedom, anti-secularism, pro-Israel, freedom of religion in public schools, anti-evolution, anti-Islam. When one examines the demands of the Christian Right, he or she sees that their religious beliefs shape these demands. Considering that the state attacked their values with some laws, this structure demands politicians in this direction by defending the need to shape the state according to Christian principles. It is possible to see the effect of the Bible, which has religious references in every request. They believe that the USA is a "Nation under God" and that the Bible should be the reference in the laws to be passed.

Giriş*

‘Evanjelik’ kelimesi, İngilizcesi ‘evangel’ olan Yunanca kaynaklı ‘euangelon’dan gelmektedir. *Euangelon*, ‘iyi haber, müjde’ bizim anladığımız şekliyle Hıristiyanların kutsal kitabı olan ‘İncil’ anlamlarını içermektedir.¹ Yeni Ahit yazarları *euangelon* kelimesini insanların kurtuluşu için Tanrı’nın oğlu kabul ettikleri İsa’nın yeryüzüne gönderilmesini ifade eden iyi haber veya müjde olarak kullanmışlardır. Kelime İngilizceye çevrilirken eski İngilizcede “iyi haber”, “müjde” anlamındaki *gospel* kullanılmıştır.²

Evanjelik veya Evanjelikalizm kelimeleri çok sayıda çeşitli Protestan grubu tanımlamak için kullanılan geniş kapsamlı bir çatı kavramıdır. İngilizce konuşulan bölgelerde bu terim 18. ve 19. yüzyıl başlarında Kuzey Atlantik Anglo-Amerikan dünyasında meydana gelen bir dizi dinî canlanma hareketinin sonucu olarak ortaya çıkan dinî grupları ve dindarlaşma hareketini tanımlamak için kullanılmıştır.³

Evanjelik hareketi oluşturan dinî grupların ortak temel özellikleri İngiliz tarihçi David Bebbington tarafından dört ana başlık altında incelenmiştir. Bunlar: Kutsal Kitap’ı tüm dinî otoritelerin üzerinde kabul etmek olan *biblicism*, İsa’nın tüm insanlığın kurtuluşu için çarmıhta kurban edilmesini ifade eden *crucicentrism*, günahkâr bir insanın Tanrıya doğru doğaüstü dönüşü veya döndürülüşü anlamında kullanılan *conversionism*, inancın kişinin hareketlerine yansması ve başkalarının da değişimini sağlama çabası olan *activism* olarak tanımlanır.⁴

1) Evanjelik Hareketin Tarihi Süreci

Evanjelikalizmin kökleri Reform Dönemi’ne uzanmaktadır. Kutsal Kitap’ın tek otorite olarak tanınması, İsa’ya iman ile kurtuluşa erme ve çarmıh gibi unsurların reform öncülerinden İngiltere’de John Wycliff’te ve Almanya’da John Huss’ta var olduğu görülmektedir. Reform Dönemi’ne yaklaşıldığında Evanjelikalizmin Kutsal Kitap, İsa ve çarmıh vurgularının kaynağı olan “sadece İsa, sadece inayet, sadece iman ve sadece Kutsal Kitap” ilkeleri görülebilir.

* Bu makale 2019 yılında kabul edilen “Amerika’da Evanjelik Hareket: Dini ve Siyasi Yansımaları” adlı doktora tezinden üretilmiştir

¹ Oxford Living Dictionaries, “evangel”, erişim: 16.12.2018, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/evangel>.

² Mark Noll, “What is Evangelical?”, *The Oxford Handbook of Evangelical Theology*, ed. Gerald R. McDermott (New York: Oxford University Press, 2010), 20.

³ Ali İsmail Güngör, *Evanjelikler* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2016), 20.

⁴ David William Bebbington, *Evangelicalism in Modern Britain: A History from the 1730s to the 1980s* (Londra: Routledge, 2003), 2.

Reformu takip eden asırlarda doktrinler, bu fikirlerin mirasçıları tarafından detaylandırılmış ve Kutsal Kitap'ın yanılmazlığına kuvvetli vurgu yapan Luther Ortodoksisi gelişmiştir. Luther Ortodoksisi'nde manevî tatminsizlik, dinî coşkudan yoksunluk ve manevî deneyim eksikliği Philip Jacop Spener ve August Herman Franke gibi Alman Lutherçileri'nin 17. yüzyılda Pietizm denilen yeni bir harekete başlamalarına neden olmuştur.⁵ Bunların takipçilerinden Kont Zinzendorf'un cemaati olan Morivanlar, Anglikan rahip John Wesley'in Metodist hareketine ilham vermiştir.⁶

18. yüzyıl ortalarında John ve Charles Wesley kardeşler ve George Whitefield, Britanya Canlanmacılığı'nın önderleri ve Metodizm'in kurucuları olmuşlardır. George Whitefield'in kolonileri bir baştan diğerine gezerek yaptığı etkili vaazlar, dinî canlanmanın Amerikan Kolonileri'nde yayılmasını sağlamış, Jonathan Edwards'ın katkılarıyla 1730-1750 arasında Büyük Uyanış olarak anılan dinî faaliyetler gerçekleşmiştir.⁷

1775-1800 arası dönem Amerika'da dinî bilincin yayılması bakımından bir gerileme zamanı olarak bilinmektedir. Bu dönem, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Aydınlanma Deizmi nedeniyle, dinî canlanmanın ve Protestanlığın zayıflamasına sahne olmuştur.⁸ Büyük Britanya'ya karşı yapılan Bağımsızlık Savaşı esnasında kiliselerin zarar görmesi ve cemaatin toplanamaması nedeniyle insanlar kiliseden uzaklaşmışlardır. Savaş nedeniyle insanların kiliselerini ve din adamlarını geride bırakıp batıya göç etmesi de dinî hayatta gerilemeye neden olan bir diğer husustur.⁹

1820 ve 1860 arasındaki dönemde meydana gelen dinî canlanma hareketi olan İkinci Büyük Uyanış'ın en önde gelen lideri Charles Grandison Finney'dir. 1820'lerin başında özellikle Finney tarafından yönetilen Yeniden Canlanma hareketi ile Evanjelikalizm yayılmasını sürdürmüştür. Finney, 1820'lerin başında Amerika'nın büyük kentlerinde misyonerlik yapmaya başlamış, Evanjelikalizmin sınır bölgelerinden

⁵ W. Kent Gilbert, *Commitment to Unity: A History of the Lutheran Church in America* (Philadelphia: Augsburg Fortress Publishing, 1988), 65.

⁶ Osman Murat Deniz, "Pietizm: Kökenleri, Temel Özellikleri ve Gelişimi", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2018), 96.

⁷ George M. Marsden, *Jonathan Edwards: A Life* (New Haven: Yale University Press, 2003), 64-65.

⁸ Barry Hankins, *The Second Great Awakening and Transcendentalists* (Westport: Greenwood Press, 2004), 1.

⁹ Hankins, *The Second Great Awakening and Transcendentalists*, 2.

şehirlere taşınmasını ve Amerikan kültürünün bir parçası haline getirilmesini sağlamıştır.¹⁰

19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, ana damar Protestan kiliseleri içinde tartışmalara yol açan ve Amerikan Evanjelikalizmi'ne ciddi biçimde meydan okuyan yeni bir teoloji yaklaşımı olan Modernist Teoloji veya diğer adıyla Liberal Teoloji gelişmiştir.¹¹ Bunun yanında Darwin'in evrim teorisi, teolojik modernistlerin etkilendiği başka bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Darwin'in biyolojik gelişmeyi doğal süreçlerle açıklaması gibi, tarih ve toplum da aynı şekilde yorumlanmaya başlanmıştır. Dini, evrimle açıklayan bu görüşe göre Hıristiyanlık'ın da her şey gibi zamanla evrim geçirerek geliştiği ifade edilmiştir.¹² Modern edebî eleştiriyi veya yüksek eleştiriyi kullanmak, modernizmin üzerinde durduğu başka bir konudur. Modernist İncil uzmanları, kutsal metinlere de diğer tarihî metinlere yaklaştıkları gibi orijinal dillerinde (İbranice ve Yunanca) incelemişlerdir. Yüksek Eleştiri'yi savunan modernist teologlar İncil içindeki çeşitli kitapların tarihçesi, yazarları, bahsedilen olayların tarihçesi ve hatta bazı olayların gerçekleşip gerçekleşmediğinin araştırılması gerektiğini savunmuşlardır.¹³ Evanjeliklerin çoğu yüksek eleştiriyi, Kutsal Kitap otoritesine doğrudan bir meydan okuma olarak görmüşlerdir.¹⁴ Modernist teolojiye karşı olan Evanjelikler, ana damar kiliselerden ayrılarak kendilerini Fundamentalist olarak adlandırmaya başlamışlardır.¹⁵ Yukarıdaki bu gelişmeler Evanjelik hareketin zayıflamasına yol açmıştır. Bunun yanında Doğu Avrupa'dan Katoliklerin ve Asya'dan Asya dinlerine mensup kişilerin göç hareketi Amerika'daki genel dinî yapıda değişmeye neden olmuştur.

1925'te, tam da Fundamentalist-Modernist tartışmasının alevlendiği sırada, Fundamentalistleri küçük düşüren bir gelişme yaşanmıştır. *Scopes Davası* olarak bilinen davada evrim teorisini derste okutan bir öğretmen eyalet yasalarına göre suçlu bulunmuş, olayın medya tarafından köpürtülmesiyle Fundamentalistler halkın gözünde kaba, cahil ve taşralı

¹⁰ Gary David Stratton & James L. Gorman, "Second Great Awakening (1800-1830s)", *Encyclopedia of Christianity in the United States*, ed. George Thomas Kurian & Mark A. Lamport (Lanham: Rowman & Littlefield, 2016), 5: 2056-2059.

¹¹ Gary Dorrien, "The Crisis and Necessity of Liberal Theology", *American Journal of Theology & Philosophy*, 30/1 (2009): 5.

¹² George M. Marsden, *Understanding Fundamentalism and Evangelicalism* (Grand Rapids: Eerdmans, 1991), 34.

¹³ Mark Hulsther, *Religion Culture and Politics in the Twentieth-Century United States* (Edinburgh:Edinburgh University Press, 2007), 128.

¹⁴ Mark Noll, *Between Faith and Criticism: Evangelicals, Scholarship, and the Bible in America* (Grand Rapids, Baker Book House, 1986), 11.

¹⁵ Dorrien, "The Crisis and Necessity of Liberal Theology", 4.

izlenime sahip olmuştur. Bu olaydan sonra Fundamentalistler toplumsal hayattan çekilmişlerdir.¹⁶ 1920'lerin ve 1930'ların Fundamentalist-Modernist tartışmaları sonucunda, Fundamentalistler ana damar Protestan kiliselerinin kontrolünü kaybetmişler ve kendilerini bu kiliselerden ve kültürel kurumlardan soyutlayarak neredeyse görünmez olmuşlardır. Ana damar dinî grupları bırakan Fundamentalistlerin çoğu kendi kiliselerini, okullarını, üniversitelerini ve süreli yayınlarını oluşturmuşlardır.¹⁷

1925'ten sonra kendi kabuğuna çekilen Fundamentalistler, *Scopes Davası*'nın kötü imajını silme çabasına girmişlerdir. 1930'lu ve 40'lu yıllarda Evanjelikler radyo programlarıyla halkı bilinçlendirmeye çalışmış, birçok yeni kilise ve grup Evanjelik harekete katılmaya başlamıştır. Olumsuz bir halk imajına yol açan militanlık ve ayrılıkçılık, daha hoşgörülü ya da kavga etmek istemeyen Evanjelikler için bir sorun haline gelmiştir. Militan olmayan Evanjelikler daha barışçıl, işbirlikçi ve Hıristiyanlığa entelektüel açıdan saygın bir yaklaşımda olsalar bile genellikle Fundamentalistlerle aynı kefeye konulmuştur. İşte bu olumsuz izlenim Neo-evanjelikalizm olarak bilinen hareketin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Neo-evanjelikler; ayrılıkçı olmayan, kurtuluş müjdesini vurgulayan, bunun yanında inancın temellerine vurgu yapmayı da elinde tutmak isteyen bir oluşum olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Evanjelikler için yeni bir dönem başlamıştır. Billy Graham adındaki gezici bir vaizin uzak yerlere ulaşan faaliyetleri ve devam eden radyo programları, halkın bilinçlenmesini sağlamıştır. 1950'lerde, Billy Graham'ın faaliyetleri ile Evanjelikalizm tekrar kamusal alanda belirlemeye başlamış ve hareket olumsuz imajından hızlı bir şekilde sıyrılmayı başarmıştır. Graham, Neo-evanjeliklerin kültürel hareketinin lideri olarak, Harry Truman'dan George W. Bush'a kadar her dönemde danışman olarak görev almıştır.¹⁹ Daha önce siyasete karışmayan Evanjelikler 1970'lerde aktif hale gelerek Jimmy Carter'dan Trump'a kadar ABD başkanlarının seçilmesinde etkili olmuşlardır. Yapılan araştırmalara göre ABD'de her dört kişiden biri Evanjeliktir. 62 milyon nüfusla Evanjelikler ABD'nin en kalabalık dinî grubu olma özelliğine

¹⁶ Hugh Heclö, *Christianity and American Democracy* (Massachusetts: Harvard University Press, 2007), 84.

¹⁷ Jon Butler v.dğr., *Religion in American Life: A Short History* (New York: Oxford University Press, 2008), 326.

¹⁸ Marsden, *Understanding Fundamentalism and Evangelicalism*, 66.

¹⁹ L. W. Dorsett, "William Franklin 'Billy' Graham", *Biographical Dictionary of Evangelicals*, ed. Timothy T. Larsen v.dğr., (Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2003), 259-262.

sahiptir.²⁰ Evanjeliklerin çoğunluğunun Cumhuriyetçi Parti'ye oy verdiği düşünülürse ellerinde büyük bir güç olduğunu söylemek yanlış olmaz.

2) Evanjeliklerin Siyasi Hayata Girişleri

1970'lerden önce Evanjelikler ve Fundamentalistlerin çoğu siyasetle ilgilenmemişlerdir. Bunun nedeni, siyasetin dünyevî bir uğraş olarak görülmesi ve bu dünyevî uğraşın kendilerini Evanjelizasyon ve misyondan alıkoyacağı düşüncesidir. Kökleri 19. yüzyıla dayanan kilisenin manevîleştirilmesi fikrine göre kilise sadece manevî şeylerle ilgilenmelidir. Siyaset ise manevî konuların dışında görüldüğü için bu konuyla pek ilgilenilmemiştir. Ancak kölelik karşıtlığı, kumar ve alkolün yasaklanması gibi ahlakî konularda siyaset kurumu desteklenmiştir. Bununla birlikte 1930'dan 1970'e kadar Eski Hıristiyan Sağ olarak adlandırılan az sayıdaki Fundamentalist, siyasetle ilgilenmiş ve bu kesim siyasette aşırı ucu temsil etmiştir.²¹

1920'lerde Fundamentalistler, okullarda evrim teorisinin öğretilmesine karşı çıkarak bunun müfredattan çıkartılması ve yerine Eski Ahit'te geçen Yaratılış bölümünün konulması için çaba harcamışlardır. Eyalet düzeyinde örgütlenmiş birçok vaiz, ülkenin dört bir yanına giderek evrim karşıtı konuşmalar yapmıştır. Evrim karşıtı gruplar, evrim teorisinin okullarda öğretilmesinin yasaklanması için eyalet düzeyinde kanun çıkarmaya çalışmışlardır. Liderler, meclis üyelerini ikna etmeye çalışırken, diğer aktivistler kamuoyunu harekete geçirmek için mitingler düzenlemişlerdir. Bu çabalar Eski Hıristiyan Sağ'ın etkili çalışmalarından biri olarak tarihe geçmiştir.²² Scopes Davası'nın mağlubiyeti ve içki yasağının 1933'te kalkmasının ardından, Fundamentalistlerin ve Evanjeliklerin siyaset sahnesinden çekildikleri gözlemlenmiştir. Bu dönemde Fundamentalistler, İlahiyat Okulları, kiliseler ve yeni örgütler kurarak eğitim faaliyetlerine ağırlık vermişlerdir.²³

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük rakibi haline gelmiş, siyasetçiler komünizm tehlikesine karşı halkı uyarmaya hatta korkutmaya başlamıştır. Bu gelişme, ülkede komünizm karşıtı siyasi örgütlerin ortaya çıkmasına neden olmuş hatta bu örgütlerin bazıları Fundamentalistler tarafından kurulmuştur.

²⁰ Pew Research Center, "America's Changing Religious Landscape", erişim: 25.04.2020, <http://www.pewforum.org/2015/05/12/americas-changing-religious-landscape>.

²¹ Barry Hankins, *American Evangelicals: A Contemporary History of A Mainstream Religious Movement* (Lanham: Rowman and Littlefield, 2008), 139.

²² Clyde Wilcox & Carin Robinson, *Onward Christian Soldiers? The Religious Right in American Politics* (Boulder: Westview Press, 2010), 37.

²³ Wilcox & Robinson, *Onward Christian Soldiers*, 40.

Antikomünizm, Fundamentalistler için doğal bir birleşme meselesi olarak görülmüştür. Çünkü Fundamentalistlerin birçoğu, İncil’de öngörülen Mesih ve Deccal güçleri arasında İsrail’de yapılacak nihai savaşta İsrail’i işgal edecek Deccal’in ordusunun Sovyetler Birliği olacağına inanmışlardır. 1920’lerde dünyada yeni bir güç olmaya başlayan Komünizm hakkındaki bu olumsuz düşünce ateizmden kaynaklanmıştır.²⁴ Komünizm karşıtı Fundamentalist gruplar radyo yayınlarını kullanarak ve gezici antikomünizm okulları kurarak “Kızıl Tehdit”e dikkat çekmişlerdir. Bunu yaparken çoğu zaman dinî bağlılıklarını ön plana çıkarmaktan kaçınarak lâik kesimden komünizm karşıtlarını da yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Antikomünist gruplara katılanlar, komünistlerin önemli siyasi kurumlara sızdığına inandırılmışlardır. Fundamentalistlerin düzenlediği komünizm karşıtı çabalar asla geniş kitleleri cezbetmeyi başaramamıştır. Eski Hıristiyan Sağ yavaş yavaş yok olsa da hedef seçmen kitlesi olan muhafazakâr kesim; İlahiyat Okulları açmaya, Hıristiyan kitapevleri kurmaya, dergi ve gazete yayınlamaya devam etmiştir. Bunun yanında sayısı artan Hıristiyan radyo ve televizyon kanallarında yapılan yayınlarla, Evanjelik vaizler mesajlarını geniş kitlelere ulaştırmaya başlamışlardır.²⁵

1960’lar ve 70’lerin başlarında devlet okullarında cinsel eğitim zorunlu tutulmuştur. Eski Hıristiyan Sağ içindeki birçok kişi okullarda devlet eliyle sürdürülen cinsel eğitime karşı çıkmış, bu eğitimin çocuklarına Hıristiyanlığa aykırı ahlâki aşılama için kasıtlı verildiğine inanmış ve bunu devlet desteği ile geleneksel ahlâk değerlerinin altının oyulması olarak görmüşlerdir. Bazı bölgelerde kadınlar, eğitim için kullanılan materyallerde eşcinselliğe ve evlilik dışı cinsel ilişki konularına dair herhangi bir karşıtlığın yer almaması nedeniyle okullarda cinsel eğitime karşı çıkmışlardır.²⁶ 1962 ve 1963’te ABD Yüksek Mahkemesi’nin kararıyla, devlet okullarında dua tertip edilmesinin yasaklanması ve cinsel eğitimin mecburi olması Hıristiyan muhafazakârlarca “okuldan Tanrı’nın kapı dışarı edilmesi, yerine ise cinselliğin içeri alınması” şeklinde yorumlanmıştır. Cinsel eğitim anlaşmazlığı muhafazakâr Hıristiyanların iddialarını bir araya getirme, güçlerini örgütleme, kendileri için hassas konuları dile getirme, kendi güçleri nispetinde nüfuzlarını kullanabilme yeteneklerini ortaya çıkartmıştır. Başka bir deyişle muhafazakârlar güçlerinin farkına varmaya başlamışlardır. Hıristiyan muhafazakârlar, cinsel eğitim etrafında kenetlenmeye başlarken Yeni Hıristiyan Sağ da gelişmeye devam etmiştir.

²⁴ Wilcox & Robinson, *Onward Christian Soldiers*, 38-41.

²⁵ Wilcox & Robinson, *Onward Christian Soldiers*, 41-42.

²⁶ William Martin, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America* (New York: Broadway Books, 1996), 114.

1976 seçimlerinden önce meydana gelen bazı gelişmeler muhafazakâr seçmenlerin bir araya gelmelerini sağlamış, deyim yerindeyse uyuyan devi uyandırmıştır. İlk olarak, 1972’de Amerikan Kongresi’nden geçen Eşit Haklar Beyannamesi (Equal Rights Amendment) bazı eyaletlerde kadının geleneksel rolünün devam etmesi gerektiğini savunan kadınlar tarafından karşıt kampanyanın oluşmasına neden olmuştur.²⁷ İkinci olarak, 22 Ocak 1973’te Amerikan Yüksek Mahkemesi, kürtaşı tüm ABD’de yasallaştırmıştır.²⁸ Üçüncü konu ise, sadece beyaz öğrencileri kabul eden, özel dinî okulların vergiden muaf durumlarının kaldırılmasına karşı verilen mücadeledir. Bu özel okulların çoğu devlet okullarının karma öğretimine karşı kurulmuşlardır. Ülkenin her yerinde açılan Hıristiyan okulları bazı yerlerde beyazların siyahlarla entegre edilmekten kaçmalarına imkân vermiştir. Bu okulların artmasının başka bir nedeni de dindar kesimin devlet okullarında verilen zorunlu cinsel eğitimden ve zorunlu müfredattan çocuklarını koruma isteğidir.²⁹ 1978’de Devlet Gelirler İdaresi ırk entegrasyonu standartlarına uymayan özel okulların vergi muafiyetini kaldırma girişiminde bulunmuştur.³⁰ Bu müdahale, okulları işleten kiliselerin tepkisine yol açmış; birçok yorumcu ve Evanjelik hareketin liderleri, bu kavgayı Hıristiyan Sağ’ı harekete geçiren şey olarak tanımlamışlardır.³¹ Hıristiyanlar kürtaşın serbest bırakılmasını, Eşit Haklar Beyannamesi’ni ve okullarda dua tertip edilmesinin yasaklanmasını kişisel olarak direnebilecekleri konular olarak görmüşlerdir. Yani genç kadınlara kürtaşdan kaçınmalarını tavsiye edebilirler, kadın-erkek ayırımına dayanan görüşleri doğrultusunda ailelerini ve kiliselerini yönetebilirler, çocuklarını özel okullara göndererek toplu dua ettirme ve cinsel eğitim gibi konuları çözebilirlerdi. Ancak iş hükümetin bu okulları takibe almasına geldiğinde Evanjelikler, bunun kendi dinî görüşleri doğrultusunda yaşamlarını devam ettirme haklarına bir saldırı olarak algılamışlardır.³² Bunun sonucu olarak Evanjelikler, siyasilere taleplerini kabul ettirmek için sivil toplum örgütleri kurmuşlardır. Bu anlamda Hıristiyan Sağ, 1970’lerden bu yana kişi ve örgütlerin siyasi olarak muhafazakâr taleplerini duyurmak için bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Hıristiyan Sağ siyasi, kültürel ve adli

²⁷ Carolyn B. Maloney, “Equal Rights Amendment”, erişim: 25.04.2020, <https://maloney.house.gov/issues/womens-issues/equal-rights-amendment>.

²⁸ History, “Roe v. Wade”, erişim: 25.04.2020, <https://www.history.com/topics/womens-rights/roe-v-wade>.

²⁹ Hankins, *American Evangelicals*, 144.

³⁰ Hankins, *American Evangelicals*, 143.

³¹ Dan Gilgoff, *The Jesus Machine: How James Dobson, Focus On The Family And Evangelical America Are Winning The Culture War* (New York: St Martin’s Press, 2007), 79.

³² Hankins, *American Evangelicals*, 144.

meselelerde etkili olma çabasında olan Evanjelistlerin siyasi hareketi olarak da bilinmektedir.³³

Tüm toplumsal hareketler gibi Hıristiyan Sağ da toplumsal örgütlerden, liderlerden, aktivistlerden ve üyelere oluşmaktadır. Geniş bir seçmen potansiyeline sahip oldukları için siyasi çevrelerin dikkatini çekmeyi başarmışlardır. Hıristiyan Sağ'ın toplamda 50 milyon kemikleşmiş seçmen kitlesinin olduğu düşünülmektedir. Hareketin öncelikli amacı kirli ve yozlaşmış olarak gördükleri siyasetten kaçınan dindarları bu harekete dâhil etmektir. Bunu yaparken de kişileri, siyasete karışmanın Tanrı tarafından verilen bir sorumluluk olduğuna ikna etmeye çalışırlar.³⁴ Hıristiyan Sağ, bünyesinde büyük ölçüde Evanjelistleri barındıran, kamu politikasında geleneksel değerleri yeniden canlandırmayı amaçlayan bir sivil toplum hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁵

Genellikle muhafazakâr Hıristiyanların oluşturduğu Hıristiyan Sağ, 1980'de 4 milyon üye sayısı ve 10 milyon dolarlık radyo ve televizyon reklam geliriyle güçlü bir yapıya sahip olmuştur. Muhafazakâr kesimi kendi amaçları doğrultusunda harekete geçirmek için çok para harcayarak ve elindeki medya gücünü kullanarak Cumhuriyetçi (Republican) Parti safında yer almışlardır.³⁶ Hıristiyan Sağ, Evanjelist seçmeni Cumhuriyetçilerin yanına çekmekle kalmamış, aynı zamanda Cumhuriyetçi Parti'ye sadık olunması gerektiğini Evanjelist düşünceye yerleştirmeye çalışmıştır.³⁷

Mesela, aktivistler kiliselerde seçmen kılavuzları dağıtmaktadırlar. Seçmen kılavuzlarındaki bilgiler, Hıristiyan Sağ'a katılmayı hiç düşünmemiş olan insanları etkileyebilmektedir. Aktivistler, devletin yasama organlarına ve yerel okul yönetim kurullarına karşı lobi faaliyetleri yürüterek seçim bölgesinde bulunan Cumhuriyetçi adayların seçilmesinde etkin rol oynamaktadır. Hıristiyan Sağ Hareketi'nin belirli bir lideri yoktur. Bazı büyük teşkilatlar medyada çok ön plana çıksa da birçok Hıristiyan Sağ aktivisti bunları lider olarak kabul etmez. Bununla birlikte Hıristiyan Sağ'ın birbiriyle ilişkili birçok gündem maddesi bulunmaktadır. Bazı örgütler Amerika'da kürtaajların sona ermesi için çalışırken bazıları da

³³ Randall Balmer, "Religious Right", *Encyclopedia of Evangelicalism* (Texas: Baylor University Press, 2004), 575.

³⁴ Wilcox & Robinson, *Onward Christian Soldiers*, 9.

³⁵ John C. Green v.dğr., *Religion and the Culture Wars* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1996), 2.

³⁶ Mokhtar Ben Baraka & John Chandler, "The Evangelical Left and War", *Both Swords and Ploughshares: Interactions of War, Peace and Religion in America from the War of Independence to the Present*, ed. Linda Martz & Ineke Bockting, (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2015), 47.

³⁷ Elizabeth Bruenig, "Can the Evangelical Left Rise Again?", *The New Republic*, erişim: 25.04.2020, <https://newrepublic.com/article/122716/can-evangelical-left-rise-again>.

evde eğitim için çalışmaktadır. Eşcinsel evliliğinin yasaklanması, TV yayınlarında, filmlerde ve popüler müzik içerisindeki cinsel içeriğin azaltılması, devlet okullarında toplu dua tertip edilme serbestliği, İsa'nın doğuşu ile ilgili resimlerin kamu alanlarında yer alması, ABD'nin Hıristiyan bir ülke olduğunun devlete kabul ettirilmesi gibi birçok konu farklı teşkilâtlarca dile getirilmektedir.³⁸

3) Hıristiyan Sağ Hareketi'nin Siyasilerden Talepleri

Hıristiyan Sağ'ın etrafında toplandığı pek çok konu vardır. Kürtaj karşıtlığı, eşcinsellik haklarına karşıtlık, İsrail yandaşlığı, devlet okullarında din özgürlüğü talebi ve evrim karşıtlığı olarak sıralanan bu konular aşağıda ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

3.a) Kürtaj Karşıtlığı

Kürtaj, milyonlarca muhafazakâr Hıristiyan'ın duygularını etkileyen ve onları harekete geçiren en önemli konulardan biri olarak Hıristiyan Sağ'ın ana gündem maddesini oluşturmuştur. Evanjelikler insanın, Tanrı tarafından O'nun suretinde yaratıldığına inanmaktadırlar.³⁹ Bu nedenle gebelikten ölüme kadar her insan, yaratılıştan kaynaklanan bir şerefe ve değere sahiptir. Hıristiyanlar insan yaşamını savunmalı ve korumalıdır. Kutsal Kitap'a göre ölüm cezası, ancak başkalarının hayatını alanlara uygulanır.⁴⁰ Çünkü Tanrı insan yaşamına değer vermektedir. Bu nedenle anne karnındaki fetüsün yaşamına son verilemez. Tanrı'nın anne karnındaki bebeğe hayat verdiği, fetüsün canlı bir varlık olduğu vurgulanmaktadır.⁴¹ Bunun yanında Tanrı, Adem ve Havva'ya "verimli olun, çoğalın, yeryüzünü ikmal edin ve onu egemenliğiniz altına alın" çağrısında bulunmuştur.⁴² Kürtaj, Tanrı'nın çoğalın emrine karşı gelmek şeklinde de algılanmaktadır.

ABD'nin kuruluşundan 1821'de kürtajın suç olarak nitelendirildiği bir yasanın çıkarılmasına kadar, embriyonun hayat belirtisi göstermesinden sonra kürtaj yapılması yasaklanmıştır. 19. yüzyılın ortalarında Amerikan Tabipler Birliği, gerektiğinde annenin hayatını kurtarmak dışında yapılan kürtajı suç haline getirmek için bir kampanya başlatmıştır. Bunun sonucunda, 19. yüzyılın sonuna kadar bütün eyaletler kürtajı yasaklayarak bazı cezai yaptırımlar getirmiştir. 20. yüzyılda şartlar yeniden değişmeye

³⁸ Wilcox & Robinson, *Onward Christian Soldiers*, 10.

³⁹ Yaratılış 1:27.

⁴⁰ Yaratılış 9:6.

⁴¹ Mezmurlar 139: 13-16

⁴² Yaratılış 1:26-28

başlamış, 1950'lerin sonlarında başta hukukçular olmak üzere doktorlar ve din adamları, kürtajın her koşulda yasaklanmasının gerekip gerekmediğini sorgulamaya başlamışlardır.⁴³ Protestanlar meseleyi sadece kişisel ahlâk açısından değil, toplumsal sonuçlar açısından da ele almışlardır. Ancak 1960'ların sonlarında güçlenen feminist hareket, kadınları kürtaj konusunda daha aktif hale getirmiştir. Kadınların kendi bedenleri üzerinde kontrol sahibi olma hakkı konusunda talepleri giderek artmaya başlamış; kadının istemediği bir çocuğu taşımaya zorlanması, özgürlüğün inkârı olarak kabul edilmiştir. Roe & Wade Davası olarak bilinen davanın yüksek mahkemede görülmesinin ardından 1973'te kürtajı kısıtlayan eyalet yasaları anayasaya aykırı ilân edilmiştir ve kürtaj tüm ülkede serbest bırakılmıştır. Bu durum tartışmaları da beraberinde getirmiştir.⁴⁴ Aslında söz konusu tartışmalar ve dinî grupların kamplara ayrılması, mahkeme kararından hemen sonra meydana gelmemiştir. Evanjelik gruplar başta konu ile ilgili cılız bir tepki gösterse de Bob Jones Üniversitesi'nin kampüste ırklar arası kız erkek arkadaşlığını yasaklaması ve Devlet Gelirler İdaresi'nin bu nedenle ırkçı gördüğü bu üniversitenin vergiden muaf durumunu iptal etmesinin ardından kürtaj etkili bir şekilde protesto aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁵ Roe & Wade Davası, Evanjeliklerin başlardaki ilgisizliğini on yıl sonra kararlı bir kürtaj karşıtı harekete dönüştürmüştür. Yeni Sağ gruplar ve dinî liderler, Evanjeliklerin ve diğer muhafazakâr Hıristiyanların meydanlara inmesini sağlamışlardır.⁴⁶

Hıristiyan Sağ tarafından desteklenen başkanlar kürtaj konusunda verdikleri yasaklama sözünü yerine getirememesine rağmen konu seçim kampanyalarında sıkça kullanılmaktadır. 2018'de yapılan Pew Forum anketine göre Amerikalıların %37'si kürtajın neredeyse her koşulda yasaklanmasını savunmaktadır. Bu oran Evanjelikler arasında %61, kürtaj konusunda çok katı tutum sergileyen Katolikler arasında ise % 42'dir. Bu görüşü savunanların yarısından fazlası, bunun dinî nedenlerden kaynaklandığını belirtmiştir. Bu oranlar bize Evanjeliklerin kürtaj konusundaki hassasiyetini göstermesi bakımından önemlidir.⁴⁷

⁴³ Linda Greenhouse & Reva B. Siegel, "Before (and After) Roe v. Wade: New Questions About Backlash", *Yale Law Journal*, 120 (2011), 2034-35.

⁴⁴ Ignacio Castuera, "A Social History of Christian Thought on Abortion: Ambiguity vs. Certainty in Moral Debate", *American Journal of Economics and Sociology*, 76/1 (2017), 210.

⁴⁵ Castuera, "A Social History of Christian Thought on Abortion", 211.

⁴⁶ Robert N. Karrer, "The Pivotal Year of 1979 and the New Narrative: Evangelicals & Fundamentalists Join the Pro-Life Movement", *Human Life Review*, 40/2 (2014), 91.

⁴⁷ Hannah Hartig, "Nearly Six-in-Ten Americans Say Abortion Should Be Legal in All or Most Cases", erişim: 25.04.2020, <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/10/17/nearly-six-in-ten-americans-say-abortion-should-be-legal>.

3.b) Eşcinsel Hakları Karşıtlığı

1960'lardan beri Amerikan dinî geleneklerini savunanlar ile laik kesim cinsiyet, cinsellik ve aile ile ilgili konular üzerinde tartışmışlardır. Evanjelikler, toplumda cinsiyet rolleri, eşcinsellik ve aile yapısına olan yaklaşımlarında son derece tutucu olarak tanınmaktadırlar.⁴⁸

Eşcinsellik, Evanjeliklerin “Doğru ve Kutsal Hayat Tarzı” anlayışına uymamaktadır. Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın insanları erkek ve dişi olarak yarattığı, erkeğin annesini ve babasını bırakıp karısına bağlanacağı, ikisinin artık tek beden olacağı söylenmiş; evliliğin bir erkek ve bir kadın arasında olacağı belirtilmiştir.⁴⁹ Evanjeliklere göre çoğalmak Tanrı'nın bir emridir.⁵⁰ Eşcinsellik çoğalmanın önünde bir engel olarak görülmüştür. Evanjelikler eşcinselliğin günah olduğunu iddia ederken Levililer, Romalılara Mektup veya Yaratılış kitabından Sodom ve Gomora hikâyesine işaret etmektedirler. Levililerde eşcinsel ilişki iğrenç görülerek yasaklanmıştır.⁵¹ Bununla birlikte ensest ilişki, zina, hayvanlarla cinsel ilişki ve eşcinsellik ölümle cezalandırılan cinsel günahlar arasında bulunmaktadır.⁵² Yeni Ahit'te kadınların ve erkeklerin birbirlerini bırakıp doğal olmayan ilişkilere yöneldikleri ifade edilmekte ve bu yüzden Tanrı'nın gazabına uğradıkları belirtilmektedir.⁵³

1940'lardan 1970'lere kadar Evanjelikler ve diğer muhafazakâr Hıristiyan gruplar “aile yanlısı” bir hareket inşa etmişlerdir. 1970'lerin sonlarında Yeni Hıristiyan Sağ, daha geniş bir Cumhuriyetçi koalisyonun parçası olarak muhafazakâr siyasi nedenlerle Evanjelikleri harekete geçirmek için ortaya çıkmıştır. 21. yüzyılın başlangıcında Evanjelikler, eşcinselliğin kültürel kabulüne karşı siyasi hareketlerin en aktif unsuru haline gelmiştir.⁵⁴ Söz gelimi Hıristiyan Sağ, 2004'te eşcinsel evliliğe Federal Evlilik Beyannamesi (Federal Marriage Amendment) teklifi ile karşı çıkmıştır. Bu kanun teklifine göre “evlilik bir erkek ve bir kadın arasında yapılır” denmekte ve eşcinsel evliliğin önü kesilmektedir. Bu teklif kabul edilmese de kampanya sonrası George W. Bush'un sonraki seçimlerde Evanjelikler tarafından yeniden desteklenmesi, bunların tutumları ve güçlerini göstermeleri açısından önemlidir. Cumhuriyetçilerin bu konuda

⁴⁸ Lydia Bean & Brandon C. Martinez, “Evangelical Ambivalence toward Gays and Lesbians”, *Sociology of Religion*, 75/3 (2014), 397.

⁴⁹ Matta 19:4-6.

⁵⁰ Yaratılış 1:27-28.

⁵¹ Levililer 18:22.

⁵² Levililer 20:10-16.

⁵³ Romalılar 1:16, 27.

⁵⁴ Bean & Martinez, “Evangelical Ambivalence toward Gays and Lesbians”, 398.

istekli davranışları Hıristiyan Sağ'ın Cumhuriyetçi Parti üzerindeki gücünü göstermiştir.⁵⁵

Evanjelizizm, cinsel saflığı, evlilikte erkek ve kadının Kutsal Kitap'tan kaynaklanan ayrı rollerinin olduğunu ve otoriter ebeveynliği vurgulayan geleneksel bir evlenme idealini desteklemektedir. Evanjelik söylemde, lezbiyenler ve geyler Kutsal Kitap'ın aile modelini ihlâl etmeleri nedeniyle "ailenin doğal çıkmazı" olarak sunulmaktadır. Evanjelikler için, gey ve lezbiyenlerin ateistler, komünistler ya da diğer etnik veya dinî gruplara göre daha büyük bir rahatsızlık yarattığı belirlenmiştir. Evanjelikler, eşcinselliğin ülkenin düzenine karşı tehlikeli ve kirlenici bir tehdit oluşturduğuna inanmakta ve bu kimselere sivil özgürlük verilmesine karşı çıkmaktadırlar. Hatta bazı aile yanlısı aktivistler, eşcinsellerin AIDS gibi hastalıkların yayılmasına neden olduklarını, pedofili ve rastgele cinsi münasebeti teşvik ettiklerini ve gençleri yanlarına çektiklerini iddia ederek eşcinsellerin sivil özgürlüklerinin kısıtlanması gerektiğini düşünmektedirler. Son olarak, Evanjelikler eşcinselliğin bir yaşam tarzı tercihinden ziyade doğuştan gelen bir dürtü olduğu düşüncesine karşıdırlar.⁵⁶

Amerikan nüfusun %31'i, Evanjelikler'in %55'i, eşcinselliğin toplum tarafından caydırılması gerektiğine inanmaktadır.⁵⁷ Konu eşcinsel evliliğine geldiğinde Evanjeliklerin %64'ü bu konunun karşısında yer almaktadır. Bu rakam ana damar Protestan ve Katoliklerin oranının iki katıdır.⁵⁸ Son yıllarda Amerikalıların eşcinsel evliliği kabul etme oranı artmıştır. Bunun sebebini dinin Amerika'daki etkisinin azalmasına bağlayanlar vardır. Evanjeliklerin bu konuda desteğinin zaman içinde artması da şaşırtıcı olmuştur. 2001'de eşcinsel evliliği destekleyen Evanjeliklerin oranı %13 iken 2017'de bu oran %35 olmuştur.⁵⁹

3.c) İsrail Yandaşlığı

Hıristiyan Sağ Hareketi'nin gündemindeki en önemli maddelerden biri de İsrail devletine verilen destektir. ABD'de, Yahudiler dışında İsrail'i

⁵⁵ Daniel K. Williams, *God's Own Party: The Making of the Christian Right* (New York: Oxford University Press, 2010), 257.

⁵⁶ Bean & Martinez, "Evangelical Ambivalence toward Gays and Lesbians", 399

⁵⁷ Pew Research Center, "Views About Homosexuality", erişim: 26.04.2020, <http://www.pewforum.org/religious-landscape-study/views-about-homosexuality>.

⁵⁸ Pew Research Center, "Views About Same-sex Marriage", erişim: 26.04.2020, <http://www.pewforum.org/religious-landscape-study/views-about-same-sex-marriage>.

⁵⁹ Pew Research Center, "Changing Attitudes on Gay Marriage", erişim: 26.04.2020, <http://www.pewforum.org/fact-sheet/changing-attitudes-on-gay-marriage>.

en çok savunan grup Evanjelikler olmuştur. Buna karşın Yahudi devletine verdikleri büyük desteğe rağmen Evanjelikler, birçok Yahudi tarafından sevilmemektedir.⁶⁰

1970'lerden beri, İsrail'e destek, muhafazakâr Hıristiyanlarda ve Cumhuriyetçi çevrelerde âdeta bir iman konusu haline gelmiştir. Ahlâkî Çoğunluk (Moral Majority) örgütü, Hıristiyan Koalisyonu'nun (Christian Coalition) önde gelen liderleri ve Evanjelik hareketin önemli şahsiyetleri, İsrail'in Hıristiyan teolojisinde ve ABD dış politikasındaki yerine dair birbirine benzer görüşleri dile getirmişlerdir. Bunlar ABD'nin, Tanrı'nın safında kalması ve ulusça kutsanması için İsrail'i desteklemesi ve koruması gerektiğini savunmuşlardır. Kendilerini televizyonda ve basında izleyen önemli sayıda seçmen aracılığıyla, Cumhuriyetçi Parti'deki politik eğilimi etkilemeye çalışmışlar ve sonunda Cumhuriyetçi adayların bu konudaki vaatlerini almak için gündemi belirlemişlerdir. Bu stratejilerinde başarılı da olmuşlardır. Öyle ki İsrail, tarihte ABD'nin dış ülkelere yaptığı yardımlarda her zaman ilk sırayı almıştır. 1951'den beri ABD, İsrail'e 193 milyar dolar civarında ekonomik ve askerî yardımda bulunmuştur.⁶¹ 2006'da kurulan ve günümüzde en büyük İsrail taraftarı örgüt olan İsrail için Hıristiyan Birliği'nin (Christians United For Israel) kurucusu Pastör John Hagee'nin görüşleri konuya ışık tutması açısından önemlidir. Ona göre; Tanrı, seçilmiş kişileri kutsayan insanları ya da milletleri kutsayacağına söz vermiştir.⁶² Yahudi halkını kutsayan uluslar Tanrı'nın nimetine sahip olmuşlar; Yahudi halkını lanetleyen uluslar, Tanrı'nın lânetini yaşamışlardır.⁶³ Yahudiler Hıristiyanlığa Kutsal Yazılar, Peygamberler, Patriyarklar, Meryem, Yusuf ve Nasıralı İsa Mesih, On iki Havari gibi değerleri kazandırmışlardır. Bu nedenle Hıristiyanlar Yahudi halkına karşı sonsuz minnet duymaktadırlar ve Yahudi halkına karşı tarafsız olmaları mümkün değildir.⁶⁴

Aralık 2017'de LifeWay Research, Evanjelik Amerikalıların İsrail'le ve Orta Doğu'nun politikalarıyla ilgili görüşlerini değerlendiren bir anket yapmıştır. Buna göre Evanjeliklerin %67'sinin İsrail'le ilgili olumlu bir

⁶⁰ James Q. Wilson, "Why Don't Jews Like the Christians Who Like Them?: Liberalism Can't Abide Conservative Evangelicals", *City Journal*, erişim: 26.04.2020, <https://www.city-journal.org/html/why-don%E2%80%99t-jews-christians-who-them-13068.html>.

⁶¹ Paul D. Miller, "Evangelicals, Israel and US Foreign Policy", *Taylor and Francis Online*, erişim: 26.04.2020, www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00396338.2014.882149.

⁶² Yaratılış 12:3.

⁶³ Romalılar 15:27.

⁶⁴ John Hagee, "Seven Biblical Reasons Why Christians Should Support Israel", *CUIF*, erişim: 26.04.2020, <http://support.cufi.org/images/learnwhy/SevenBiblicalResons.pdf>.

algısı bulunmaktadır. Katılımcıların %45'i İsrail hakkındaki görüşlerinde en çok Kutsal Kitap'tan etkilendiklerini söylemişlerdir. Evanjelistlerin %80'i vaat edilen toprakların İbrahim peygambere ve nesline sonsuza dek verildiğine inanmaktadır. Yine Evanjelistlerin %80'ine göre, 1948'de İsrail devletinin kurulması, Mesih'in dönüşünün yaklaştığına işaret eden bir İncil kehanetidir.⁶⁵ Evanjelistlerin %72'si İsrail-Filistin ihtilâfında İsrail tarafını tutmaktadır. Filistin'e sempati duyanların oranı %4 ile diğer Hıristiyan gruplardan oldukça düşüktür. Din, bireysel davranışları etkileyen ana unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Evanjelistlerin yarıya yakın kısmı İsrail ile ilgili görüşlerindeki tek belirleyici etkenin dinî inançlarından kaynaklandığını savunurken, %63'ü modern İsrail devletinin kurulmasının İsa'nın ikinci gelişine dair Kutsal Kitap kehanetini yerine getirdiğini belirtmektedir.⁶⁶ Ayrıca, Evanjelistlerin %64'ü İran'ın nükleer programını durdurmak için İsrail'in saldırması durumunda İsrail'i destekleyeceklerini ifade etmiştir.⁶⁷

Yukarıda da işaret edildiği gibi, Hıristiyan Siyonizmi'ne göre, kutsal topraklarda modern İsrail Devleti'nin kurulması bir İncil kehanetinin gerçekleşmesi demektir ve diğer kehanetlerin de gerçekleşmesi için Hıristiyanların İsrail devletini sürekli desteklemeleri gerekmektedir.⁶⁸

Evanjelistlerin İncil'le olan ilişkilerinde Kutsal Kitap sadece bir dindarlık rehberi değildir. O, aynı zamanda Tanrı'nın tarih planını da ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Tanrı'nın geçmişte ne yaptığı ve gelecekte ne yapacağı Kutsal Kitap yoluyla öğretilmektedir. Tanrı'nın planının merkezindeki Kudüs, barış şehri ve Tanrı'nın yaşadığı yerdir. Yahudiler için ise burası İbrahim ve Davud'un evi olması nedeniyle önemlidir. Hıristiyanlara göre ise İsa'nın öldüğü ve göğe yükseldiği yerdir. Ayrıca dünyanın sonunda Hıristiyanlar, Mesih'in bin yıllık krallığını yönetmesi için Kudüs'e döneceğine inanmaktadırlar. İsrail daha fazla siyasi alan kazandığında ve sınırlarını genişlettiğinde bu, Tanrı'nın iradesi olarak algılanmaktadır. İsrail işgali altındaki Golan Tepeleri'nin Trump yönetimi tarafından İsrail toprağı olarak tanınmasına bu açıdan bakmak gerekir.

⁶⁵ Lifeway Research, "Evangelical Attitudes Toward Israel", erişim: 26.04.2020, <http://lifewayresearch.com/wp-content/uploads/2017/12/Evangelical-Attitudes-Toward-Israel-Research-Study-Report.pdf>.

⁶⁶ Pew Research Center, "American Evangelicals and Israel", erişim: 26.04.2020, <http://www.pewforum.org/2005/04/15/american-evangelicals-and-israel>.

⁶⁷ Pew Research Center, "Strong Support for Israel in US Cuts Across Religious Lines" erişim: 26.04.2020, <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/02/27/strong-support-for-israel-in-u-s-cuts-across-religious-lines>.

⁶⁸ Luke Moon, "The Latest Threat to Evangelical Support for Israel", *The Tower*, erişim: 26.04.2020, <http://www.thetower.org/article/the-latest-threat-to-evangelical-support-for-israel>.

Kudüs, İsrail'in manevî kalbi, Tanrı'nın kutsal şehridir. Pek çok Evanjelik için Kudüs'e destek vermek siyasi bir karar değil, kıyamete dair kehanetle ilgilidir. Yahudiler Mesih'i reddettiğinde Tanrı, misyonunu gerçekleştirmek için kiliseyi seçmiştir. Yakında bu "kilise çağı", gerçek inananların zaferiyle son bulacaktır. Ama Evanjeliklere göre Tanrı hâlâ Yahudileri sevmektedir. Bu nedenle, Yahudiler büyük bir dinî yeniden doğuş yaşayacak ve Kudüs'teki tapınaklarını yeniden inşa edeceklerdir. Bu, insanlığın son savaşı olan Armageddon ile sonuçlanacak bir dizi felakete yol açacaktır; ama bu, aynı zamanda Yahudilerin İsa'yı kurtarıcı olarak kabul etmelerine de sebep olacaktır. Bütün bunlar gerçekleştikten sonra, İsa geri dönecek ve kurulacak olan Tanrı'nın krallığında bin yıl hüküm sürecektir. İşte tüm bunların yaşanacağı yer Kudüs'tür. *Dispensasyonel Premilenyalizm* denilen bu görüş sadece kendi kabuğunda yaşayan küçük kiliselere mahsus olmayıp Amerikan Evanjelikleri'nin çoğunun benimsediği bir inanç olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁹ 19. yüzyılın başlarında İrlandalı vaiz John Nelson Darby (1800-1882) tarafından ortaya atılan *Dispensasyonizm*, özellikle Amerikan Evanjelikleri ve Fundamentalistler başta olmak üzere, Hıristiyan çevrelerine İsrail'in önemini açıklamıştır. 19. yüzyılın başlarında İngiltere'de başlayan *Dispensasyonist* bakış açısı, insanlık tarihini, her biri Tanrı'nın insanı kendine özgü bir şekilde ele aldığı yedi dönem olarak görmektedir. Bu dönemlerin sonuncusu, Mesih'in geleceği ve yeryüzü cennetinin kurulacağı milenyumdur. Kutsal Kitap'ı lâfzî olarak anlayan *dispensasyonist*lere göre, Yahudiler Tanrı'nın seçilmiş insanlarıdır. Darby, Yahudilerin, kıyamet için ilahi planda önemli yeri olduğuna inanmıştır. Yahudiler, Filistin'e geri dönerek vaat edilmiş topraklara yeniden yerleşeceklerdir. Son dönem olan milenyumun gelmesi için, Yahudilerin, başkenti Kudüs olan ve Armageddon zamanında Süleyman Mabedi'ni yeniden inşa edecekleri İsrail'de yaşamaları gerekmektedir. Bu son savaşın arifesinde Deccal görünecek, Tapınağı işgal edecek ve sonunda Mesih tarafından yenilip yok edilecektir. Pek çok *dispensasyonist*, kişilerin İsrail'e davranış şeklinin kendi kaderlerini derinden etkileyeceğine inanmaktadır. Yani insan Tanrı'nın tarafında yer alacaksa İsrail'e iyi davranmalıdır. Bu anlamda *dispensasyonist*ler, ilk Hıristiyan Siyonistleridir.⁷⁰

Darby, görüşlerini ABD'de yaymada başarısız olsa da *Dispensasyonizm*'in ana akım haline gelmesinde bir dizi olay etkili

⁶⁹ Diana Butler Bass, "For Many Evangelicals, Jerusalem is About Prophecy, Not Politics", CNN, erişim: 26.04.2020, <https://edition.cnn.com/2017/12/08/opinions/jerusalem-israel-evangelicals-end-times-butler-bass-opinion/index.html>.

⁷⁰ Wilson, "Why Don't Jews Like the Christians Who Like Them".

olmuştur. Bunlardan birincisi Amerikalı Presbiteryen teolog Cyrus Scofield tarafından yazılan ve 1909'da yayınlanan Scofield Referans İncili'dir. Kitap, ülkedeki yeni Fundamentalist kiliselerdeki milyonlara İncil'in basit bir dille anlatılan dispensasyonalist yorumunu ulaştırmıştır. Scofield, Mesih'in ikinci gelişinde Tanrı'nın amacının, Yahudi halkını Filistin'e geri getirmek ve Süleyman Tapınağı'nı yeniden inşa ettirmek olduğuna inanmıştır. Ancak, tüm bunlar gerçekleşmeden önce, dünyada bir dizi felaket yaşanacaktır.⁷¹

Dispensasyonalizm'in yayılmasına etki eden başka bir aktör de Hıristiyan bir yazar ve muhafazakâr bir yorumcu olan Hal Lindsey'dir. Lindsey'in 1970 tarihli *The Great Planet Earth* adlı kitabı, küresel gelişmeleri dispensasyonalist teoloji çerçevesinde yorumlamıştır. Armageddon'a geri sayımın başlangıcı olarak İsrail'in kuruluşu olan 1948'i gösteren Lindsey, okuyucularına, Soğuk Savaş, Altı Gün Savaşı, 1960'lı yılların karşıt kültürü ve Vietnam Savaşı gibi dünyadaki önemli olayları basit ve tutarlı bir vizyonla açıklamayı vaat eden bir *ufuk turu* sunmuştur.⁷² Kitap 54 dile tercüme edilmiş, yaklaşık 35 milyon satmıştır. Ne ilginçtir ki Lindsey 2008'de katıldığı bir programda o zamanlar senatör olan Obama'nın Deccal olabileceğini öne sürmüştür.

Dispensasyonalizmi popüler hale getiren başka bir yazar da Tim LaHaye'dir. 1995 ve 2007 arasında yayınlanan ve 16 kitaptan oluşan *Left Behind* serisi çok tutulmuş, 63 milyondan fazla basılmıştır. Dispensasyonalist senaryoya göre yazılan romanda İsrail, (aynı zamanda Deccal olan) Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından desteklenen bir Rus işgalinden doğaüstü bir şekilde korunmakta; Armageddon Savaşı'na ve Bin Yıllık Krallık'a ev sahipliği yapmaktadır.⁷³

Yukarıda anlatılanların ışığında İsrail'in konumunun, Evanjeliclerin dünyanın sonunu anlama biçimlerinden dolayı önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Evanjelicler, İsrail'in merkezde olduğu, Mesih'in ortaya çıkıp Deccal'i yeneceği, Yahudilerin Mesih'e iman edip ihtida edecekleri, dönmeyenlerin cehenneme gideceği ve nihayetinde Mesih'in yeryüzünde hüküm süreceği bir altın çağ olan Milenyumun başlayacağına inanmaktadırlar.

3.d) Okullarda Hıristiyanlıkla İlgili Talepler

Okullarda Hıristiyanlar için din özgürlüğü, Hıristiyan Sağ açısından önemli bir mücadele konusu olmuştur. Okullarda duaların tertip edilmesi,

⁷¹ Miller, "Evangelicals, Israel and US Foreign Policy".

⁷² Miller, "Evangelicals, Israel and US Foreign Policy".

⁷³ Miller, "Evangelicals, Israel and US Foreign Policy".

derslerde İncil okunması, kamu binalarında İncil'den bazı tasvirler (İsa'nın doğuşu vb.) bulunması, okullara On Emir levhalarının asılması,⁷⁴ Hıristiyan Sağ'ın mücadele alanları içinde ön plana çıkmıştır.

Eğitim, Evanjeliklerin Kutsal Kitap Anlayışı'nın bir sonucu olarak, her dönem önem verdikleri bir konu olmuştur. Evanjelikler Tanrı'nın sadece yazılı kelamla hitap ettiğine inandıkları ve inananların papaza ihtiyaç duymadan Kutsal Kitap'ı okuyup anlamaları gerektiğini savundukları için halkın okuma yazma öğrenmesini teşvik etmişler ve okuma yazma kurslarının yaygınlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Evanjeliklerin ataları olan Püritenler, Kutsal Kitap'ın kurala uygun yorumlanmasına önem vermişlerdir. Bu amaçla yeterli din adamı yetiştirmek için 1636'da Harvard Koleji'ni kurmuşlardır. Evanjeliklerin kolej eğitimi din adamı yetiştirme konusundaki ısrarıyla 1820'lerde birçok kolej kurulmuştur. Bunun yanında politik faaliyetleri sayesinde devlet okullarında eğitime hâkim olan Evanjelikler, eğitim araçlarını kontrol ederek büyük bir güç ve nüfuz elde etmişlerdir. Amerikan eğitim sisteminin alt yapısı büyük oranda Evanjeliklerin gayretlerinin bir sonucudur. Amerikan kolejlerinin ve eğitim kurumlarının yaklaşık üçte ikisi Evanjelik dinî gruplar tarafından kurulmuştur. Devlet okulu sisteminin en önemli savunucuları da yine Evanjelikler olmuştur.⁷⁵

Evanjelikler, devlet okullarını Amerikan toplumundaki nüfuzlarının kurumsal bir simgesi olarak göreyerek kendi okulları saymışlardır. Okullarda öğrencilerin eğitiminde Protestanlığın öncü bir rol oynaması gerektiğini savunan Evanjeliklere göre “İncil her yaş, insan ve dil için klasik olarak değerlendirilmeli, saygı duyulmalı ve onurlandırılmalıdır. Bunun yanında adanmışçasına okunmalı; ilkeleri, ülkenin tüm okullarında aşılmalıdır.”⁷⁶

Devlet okullarında dua tertip edilmesi ve İncil okunması konusunda yapılan itirazlar neticesinde ABD'de okullarda duaya katılmanın kişinin isteğine bağlı hale getirilmesini sağlayan üç büyük Yüksek Mahkeme kararı ve sayısız anayasa değişikliği yapılmıştır.⁷⁷

⁷⁴ Emma Brown, “Judge Orders Parties into Mediation Over 10 Commandments in Schools”, *The Washington Post*, erişim: 26.04.2020, https://www.washingtonpost.com/blogs/virginia-schools-insider/post/ten-commandments-in-schools-fight-continues-in-federal-court/2012/05/07/gIQAru8P8T_blog.html?utm_term=.5ffef438ce24.

⁷⁵ Güngör, *Evanjelikler*, 152-163.

⁷⁶ Adam Laats, “Our Schools, Our Country: American Evangelicals, Public Schools, and the Supreme Court Decisions of 1962 and 1963”, *Journal of Religious History* 36/3 (2012), 332.

⁷⁷ Kirk W. Elifson & C. Kirk Hadaway, “Prayer in Public Schools: When Church and State Collide”, *The Public Opinion Quarterly* 49/3 (1985), 317.

Devlet okulları ile ilgili mahkeme kararları, Amerikan kamu kültüründe Evanjeliclerin nüfuzlarına meydan okuma şeklinde yorumlanmıştır. Devlet okullarında temel Evanjelic taleplerin karşılanmasının yasaklanması, Evanjeliclerin, kendilerini, yaşanan bu gerilimin tarafı olarak hissetmelerine neden olmuştur. Bu olayla, Evanjelicler sadece Tanrı'nın okullardan dışarı atılmadığını, aynı zamanda Evanjelic inancın da Amerikan toplumundan ve kültüründen atılmaya çalışıldığını düşünmeye başlamışlardır.⁷⁸

Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk kurulan okullar bölgeye yerleşen cemaatlere bağlı kiliselerin bünyesinde açılmıştır. Amerika Bağımsızlık Savaşı'nın başlangıcında, kolonilerin çoğunda devletin resmi kiliseleri kurulmuştur. 1830'lara kadar, kiliseye bağlı bu devlet okullarında Kutsal Kitap okumayla ilgili itiraz olmamıştır. 19. yüzyılın başlarında çok sayıda Katoliğin daha sonra da Yahudi ve diğer din mensuplarının Amerika'ya göçü, okullarda Hıristiyanlık öğretimi ile ilgili ilk ciddi protestolara yol açmıştır. Çoğu eyalet, 1870'lerde kilise okulları için kamu fonlarının kullanımını yasaklamıştır. Okulda İncil okunması ve dua tertip edilmesi, 1960'a kadar okul sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak devam etmiştir. 1962'de Yüksek Mahkeme, New York Eyaleti Kayıt Kurulu'nun yazdığı günlük okul duasını; okulda güne başlarken İncil'den 10 cümle okunmasını gerektiren bir Pennsylvania yasasını; Baltimor'da okullarda Kutsal Kitap'ın ve Tanrı Duası'nın (Lord's Prayer) okunması gibi konularda ihtilafları görüşmüştür. Bu davaların hepsi, Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nda yer alan, devletin dine yönelik tarafsızlığı ilkesi ve dini icra etme özgürlüğü hakkını güvence altına alan madde çerçevesinde ele alınmıştır. Sonuç olarak, bu üç davada da Yüksek Mahkeme, faaliyetlerin anayasaya aykırı olduğuna hükmederek, devlet okullarında dua tertip edilmesini ve Kutsal Kitap okumalarını kaldırmıştır.⁷⁹

Günümüzde Evanjelicler, devlet okullarındaki kalitenin düşmesini ve şiddet olaylarındaki artışı okullarda dua tertibi ve İncil okumalarının zorunluluktan çıkartılmasına bağlamaktadırlar. Bazı eyaletlerde okullara yeniden zorunlu dua ve İncil okuma getirilmesi ile ilgili kanun tasarıları hazırlanmakta ancak anayasaya aykırı olduğu için reddedilmektedir. Cumhuriyetçi siyasiler de dua ve İncil okunmasının yasalaşması için çabalamaktadırlar.⁸⁰

⁷⁸ Laats, "Our Schools, Our Country", 333.

⁷⁹ Elifson & Hadaway, "Prayer in Public Schools", 318.

⁸⁰ Sarah E. Jones, "Unanswered Prayers?", Americans United, erişim: 26.04.2020, <https://www.au.org/church-state/march-2014-church-state/featured/unanswered-prayers>.

Pek çok Amerikalı, dinî ifade özgürlüğünün bir gereği olarak devlet okullarında dua tertip edilmesini, İncil okunmasını, mahkemelerinde, hükümet bürolarında, devlet okullarında On Emir'in asılmasını istemektedir. Bu kişiler, ABD'nin Hıristiyan bir ulus olarak kurulduğunu, devlet okullarında ve bazı devlet dairelerinde Hıristiyanlığa ait resim ve yazıların asılmasının kendilerine kalan bu mirasın göstergesi olduğunu düşünmektedirler. 1980' de Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi, Kentucky Yasası'nda yer alan On Emir'in her ilk ve ortaokul duvarlarında bulundurulması zorunluluğunu Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Mahkeme üyeleri bu kararı, din-devlet ayırımının ihlal edildiği gerekçesi ile almışlardır.⁸¹ 2005'te alınan başka bir kararla resmi binalarda On Emir'in sergilenmesi de yasaklanmıştır. Mahkeme On Emir'in dinî bir ifade olduğuna hükmetmiştir.⁸² On Emir'i sergileme hakkı da, birçok muhafazakâr Hıristiyan grubun öncelikli gündemi olarak ortaya çıkmaktadır.

3.e) Evrim Karşıtlığı

Evrım teorisinin ABD'de okul müfredatından çıkartılarak yerine yaratılışçılığın konulması Evanjeliklerin başka bir mücadele konusudur. Evrim teorisi, ortaya çıkmasından bu yana bilim ve din arasında büyük tartışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dinî bakış açısının ürünü olan yaratılışçılık, Tanrı'nın yaratıcı olduğunu, dünyayı ve hayatı yarattığını öne sürerken; Charles Darwin'in evrim teorisi hayatın kökenini, yaratıcıya veya dışarıdan başka bir gücün müdahalesine gerek olmadan açıklamıştır.⁸³ Okul sıralarının sahne olduğu bu zıt görüşlerin birbiri ile mücadelesi, kilise ile devlet arasındaki ayrılığı vurgulayan ABD Anayasası'nın Kuruluş maddesiyle daha da karmaşık bir hal almıştır. Din kaynaklı bir söylem olan yaratılış, Yüksek Mahkeme tarafından Anayasa'nın Kuruluş maddesine

⁸¹ Gregory M. Bartlett, "Displaying the Ten Commandments on Public Property: The Kentucky Experience: Wasn't It Written in Stone", Heineonline, erişim: 26.04.2020, https://heineonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/nkenlr30&id=173&men_tab=srchresults#.

⁸² Anti-Defamation League, "The Ten Commandments in the Public Square: Religiously Divisive & Constitutionally Unsound", erişim: 26.04.2020, <https://www.adl.org/sites/default/files/documents/assets/pdf/civil-rights/religiousfreedom/religfreeres/TenCommands-docx.pdf>.

⁸³ Wendy F. Hanakahi, " Evolution-Creationism Debate: Evaluating the Constitutionality of Teaching Intelligent Design in Public School Classrooms" Heineonline, erişim: 26.04.2020, <https://heineonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/uhawlr25&id=15&collection=journals&index>.

aykırı bulunarak engellenirken; evrim, devlet okullarında öğretilmeye devam etmiştir.⁸⁴

1859'da Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı eserinde ortaya atılan evrim teorisi ABD'de 1920'lerde tartışmalara sahne olmuş, Fundamentalistler Darwinizm'i okullardan uzaklaştırmaya çalışmışlardır.⁸⁵ Bu çabalar neticesinde 1920'lerin ortalarında, bazı eyalet meclisleri okullarda evrim teorisinin öğretilmesini yasaklayan yasaları kabul etmiştir. Tennessee eyaletindeki genç bir biyoloji öğretmeni olan John T. Scopes'ın öğrencilerine evrim teorisini anlatması eyalet kanununa aykırı sayılarak 1925'teki meşhur "Scopes Maymun Davası"nın görülmesine neden olmuştur. Scopes, antievrim yasasını ihlâl ettiği gerekçesiyle suçlu bulunmasına rağmen, kamuoyu vicdanında suçsuz görülmüştür. Davanın haber yapılması köktendincilerin yıkıcı bir yenilgi yaşaması sonucunu doğurmuştur. Scopes Davası'yla ulusal medyanın dalga geçmesi sonucunda küçük düşen köktendinciler gittikçe tecrit olmuş, onlarca yıl büyük ölçüde kamu hayatından çekilmişlerdir.⁸⁶ Davadan on yıl sonra, bazı eyaletler antievrim yasasını kabul etmiş, devlet okullarında evrimin öğretilmesi yasaklamış, ancak 1960'lı yıllarda evrim teorisi ders kitaplarına geri gelmiştir.⁸⁷

ABD Yüksek Mahkemesi, yaratılışçılık öğretimi yoluyla dinin okullara tekrar girmesi teşebbüslerini boşa çıkartmıştır. Yüksek Mahkeme, devlet okullarını dine karşı koruma konusunda ihtiyatlı davranmış; yaratılışçılığın müfredata sokulmasını veya evrim öğretimini yasaklamayı açık bir şekilde anayasaya aykırı bulmuştur. *Epperson & Arkansas Davası*'yla, evrim öğretimini yasaklamak Anayasaya aykırı bulunmuş, *Edwards & Aguillard Davası*'yla evrim öğretiminin yanına yaratılışçılık öğretimini koyma girişimlerini yasaklamıştır.⁸⁸ Yaratılışçılığı savunan dinî kesim bu nedenle, evrim öğretimini yasaklamanın veya yaratılışın devlet okullarına girmesinin yollarını aramak zorunda kalmıştır. Mesela, Kansas Eyaleti Eğitim Kurulu ortak atadan gelen türlerin evrimini, "Tanrı dünyadaki tüm yaşam formlarını yarattı" şeklindeki yaratılışçı görüşe aykırı olduğu için müfredattan çıkarırken, türlerin adaptasyonu görüşünü müfredattan

⁸⁴ Hanakahi, "Evolution-Creationism Debate".

⁸⁵ Hanakahi, "Evolution-Creationism Debate".

⁸⁶ Benjamin J. Bindewald, "In the World, But Not of the World: Understanding Conservative Christianity and Its Relationship With American Public Schools", *Educational Studies: A Journal of the American Educational Studies Association* 51/2 (2015), 97.

⁸⁷ Hanakahi, "Evolution-Creationism Debate".

⁸⁸ Hanakahi, "Evolution-Creationism Debate".

çıkarmamıştır.⁸⁹ Yaratılışçı görüşleri ilerletmeye yönelik üçüncü bir strateji de, evrime karşı kanıtların öğretilmesini gerektirerek evrimin geçerliliğini aşındırmaktır. Yaratılışçı görüşleri sınıfa sokmanın en yeni yaklaşımı da “Akıllı Tasarım” teorisinin öğretimidir. Akıllı Tasarım, yaşam formlarının karmaşıklığının, canlıların doğal seçilimi gibi modern bilimin kabul ettiği süreçlerle oluşamayacağını, bu nedenle zeki ve bilinçli bir varlık tarafından tasarlandığını iddia eder. Yani yüksek zekâ barındıran bir yaratıcıya atıf vardır. Böylece yaratılışçılık, dinî olmayan ve potansiyel olarak bilimsel olarak nitelendirilebilecek bir şekle sokulmuştur.⁹⁰ 2005 yılında Pennsylvania’daki bir federal yargıç, Akıllı Tasarım’ın geçerli bir bilimsel teori olmadığına karar vererek, Akıllı Tasarım’ın devlet okullarındaki fen derslerinde evrimin yanında öğretilmesi yasaklanmıştır. Bu karar, devlet okullarındaki biyoloji derslerinde Akıllı Tasarım’ın öğretilmesi için yapılan çabaları sona erdirmiştir.⁹¹

Pewforum tarafından 2014 yılında yapılan bir ankete göre, Amerikalı yetişkinlerin %33’ünün insanlar ve diğer canlıların dünyanın başlangıcından bu yana bugünkü haliyle var olduğuna inandıklarını bildirmiştir. Evanjelikler arasında bu oran %64’tür.⁹² Gallup’un 1982 ile 2017 yılları arasında yürüttüğü 13 ankette “Tanrı, insanı son 10,000 yıl içinde bir anda bugünkü haliyle yaratmıştır.” ifadesine katılanların oranı zaman içinde %38’den %47’ye yükselmiştir. “İnsan, daha önceki hayvan türlerinden gelişmiştir.” ifadesini kabul etmede ankete katılan 34 ülke arasında, ABD sondan ikinci olurken, Türkiye bu ankette en sonda yer almıştır.⁹³

Sonuç

Evanjelik veya Evanjelikalizm çok sayıda çeşitli Protestan grubu tanımlamak için kullanılan geniş kapsamlı bir çatı kavramdır. İngilizce konuşulan bölgelerde bu terim 18. ve 19. yüzyıl başlarında Kuzey Atlantik Anglo-Amerikan dünyasında meydana gelen bir dizi dinî canlanma hareketinin ürünü olan dinî grupları ve dindarlaşıma hareketini tanımlamak için kullanılmıştır.

⁸⁹ Hanakahi, “Evolution-Creationism Debate”.

⁹⁰ Hanakahi, “Evolution-Creationism Debate”.

⁹¹ Bindewald, “In the World, But Not of the World”, 98.

⁹² David Masci, 5 Facts About Evolution and Religion, (Pew Research Center, 2014), erişim: 26.04.2020, <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/10/30/5-facts-about-evolution-and-religion/>.

⁹³ Ian C. Binns - Mark A. Bloom, “Distinguishing Science from Non-Science: Preservice Elementary Teachers’ Perspectives on Evolution, Creationism, and Intelligent Design” *International Journal of Educational Methodology* 3/1 (2017), 2.

Evanjelik hareketi oluşturan dinî grupların ortak temel özellikleri İngiliz tarihçi David Bebbington tarafından dört ana başlık altında incelenmiştir. Buna göre Evanjelikler Kutsal Kitap'ı tüm dinî otoritelerin üzerinde kabul etmektedirler. İsa, tüm insanlığın kurtuluşu için çarmıhta kurban edilmiştir ve kişinin kurtuluşu için buna iman etmesi şarttır. Kurtuluş için İsa'ya iman eden günahkâr bir insan Tanrı'ya doğru manevî ve doğaüstü bir şekilde döndürülür, hayatı değişerek dindar bir insan haline gelir. Hayatı değişen insanın, inancını söz ve hareketleriyle ifade etmesi ve başkalarını da değiştirmesi gerekir.

Evanjikalizmin kökleri Reform Dönemi'ne uzanmaktadır. Günümüz Evanjelik hareketin köklerini ise Avrupa'daki Puritanizm ve Pietizm hareketlerinde bulmak mümkündür. Bu hareketlerin uzantıları, sonradan kendine daha rahat bir hareket alanı buldukları Amerika Kıtası'na gelmiş ve burada 18. yüzyılda Büyük Uyanış olarak adlandırılan dinî canlanma hareketleriyle Evanjikalizm tarihinin temelleri atılmıştır.

1970'li yıllarda meydana gelen kürtaj, Eşit Haklar Bildirgesi, Hıristiyan okullarına müdahaleler gibi olaylar Fundamentalistler ve Evanjeliklerin siyasete girmelerine zemin hazırlamıştır. 1980 seçimleri Hıristiyan Sağ hareketinin siyasete hızla girmesine sahne olmuştur. Basın yayın organlarını da kullanan bu hareket zamanla milyonlara ulaşmıştır. Bunun yanında radyo ve televizyon reklam geliriyle güçlü bir yapıya sahip olmuştur. Muhafazakâr kesimi kendi amaçlarına göre harekete geçirmek için çok para harcayarak ve elindeki medya gücünü kullanarak Cumhuriyetçi Parti için sadık bir oy deposu olan Hıristiyan Sağ, Evanjelik seçmeni Cumhuriyetçilerin yanına çekmiştir.

Hıristiyan Sağ, büyük ölçüde iyi örgütlenmiş, iyi finanse edilmiş, belirli bir dizi siyasi amacı olan ve bunu Cumhuriyetçi Parti ile gerçekleştirmeye çalışan grupların tümünü kapsamaktadır. Hıristiyan Sağ, çeşitli dindar muhafazakâr gruplardan oluşmasına rağmen hareketin tabanı kendini Evanjelik Protestan olarak tanımlayan kişilerden müteşekkildir. Dindar ve Cumhuriyetçi liderler ve gruplar yoluyla Hıristiyan Sağ, taraftarlarını kendi temel değerleri ile ilgili konularda harekete geçirebilen bir yapıdır. Hıristiyan Sağ Hareketi, sağ kanat siyasi parti içinde yer alan geniş ve etkili bir Hıristiyan blogunu tanımlamaktadır. Dinin siyasete girmesinde en büyük etken, Hıristiyan Sağ olmuştur. Hıristiyan Sağ'ın önde gelen isimleri örgütün, Cumhuriyetçi Parti içinde söz sahibi olmasını sağlamış ve böylece 1976'dan bu yana Hıristiyan Sağ, tüm ülkeyi etkileyen bir grup haline gelmiştir.

Tüm toplumsal hareketler gibi, Hıristiyan Sağ da toplumsal örgütlerden, liderlerden, aktivistlerden ve üyelerden oluşur. Geniş bir seçmen potansiyeline sahip oldukları için siyasi çevrelerin dikkatlerini

çekmeyi başarmışlardır. Hareketin öncelikli amacı, siyasetten kaçınan dindarları harekete dâhil etmektir. Kişilerin siyasete karışmasının Tanrı tarafından verilen bir sorumluluk olduğunu savunurlar. Kamu politikasında geleneksel değerleri yeniden canlandırmayı amaçlamışlardır.

Hıristiyan Sağ'ın liderlerine göre, bu hareket her ne kadar pek çok konuyu savunuyor olsa da, temelde "aile yanlısı" bir oluşumu temsil etmektedir. Hareket, farklı mezhep ve gelenekten birçok Hıristiyanı bünyesinde barındırmaktadır. Hıristiyan Sağ çoğunluğunu Evanjeliklerin oluşturduğu örgütler, politikacılar, aktivistler ve destekçilerin yanı sıra; kürtaj, ötenazi, kök hücre araştırması, eşcinsellik, eşcinsel evlilik, cinsel serbestlik, laiklik, evrim ve İslam karşıtlığı; İsrail yandaşlığı ve devlet okullarında Hıristiyanlar için din özgürlüğü fikirlerini benimseyen kişilerin bir araya gelmesi ile oluşmuş siyasi bir yapıyı temsil etmektedir. Hıristiyan Sağ'ın taleplerine bakıldığında bu talepleri, dinî inançlarının şekillendirdiği görülmektedir. Yüksek Mahkeme'nin bazı kararlarıyla devletin kendi değerlerine saldırdığını düşünen bu hareket, devletin Hıristiyanlık esaslarına göre şekillendirilmesi gereğini savunarak siyasilerden bu doğrultuda talepte bulunmaktadır. Hareketin her talebinde dinî referansları olan Kutsal Kitap'ın etkisini görmek mümkündür. Onların inancına göre ABD Tanrı'nın gölgesinde bir ülkedir ve Kutsal Kitap çıkarılacak kanunlarda referans olarak kullanılmalıdır.

Kaynakça

- Anti-Defamation League. "The Ten Commandments in the Public Square: Religiously Divisive & Constitutionally Unsound". Erişim: 26.04.2020, <https://www.adl.org/sites/default/files/documents/assets/pdf/civil-rights/religiousfreedom/religfreeres/TenCommands-docx.pdf>.
- Balmer, Randall. "Religious Right". *Encyclopedia of Evangelicalism*, Texas: Baylor University Press, 2004, 575.
- Bartlett, Gregory M. "Displaying the Ten Commandments on Public Property: The Kentucky Experience: Wasn't It Written in Stone", Heineonline, Erişim: 26.04.2020, https://heionline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/nkenlr30&id=173&men_tab=srchresults#.
- Bass, Diana Butler. "For Many Evangelicals, Jerusalem is About Prophecy, Not Politics". CNN, erişim: 26.04.2020, <https://edition.cnn.com/2017/12/08/opinions/jerusalem-israel-evangelicals-end-times-butler-bass-opinion/index.html>.
- Bean, Lydia & Brandon C. Martinez. "Evangelical Ambivalence toward Gays and Lesbians". *Sociology of Religion* 75/3 (2014), 395-417.
- Bebbington, David William. *Evangelicalism in Modern Britain: A History from the 1730s to the 1980s*. Londra: Routledge, 2003.

- Ben Baraka, Mokhtar & John Chandler. "The Evangelical Left and War". *Both Swords and Ploughshares: Interactions of War, Peace and Religion in America from the War of Independence to the Present*, ed. Linda Martz & Ineke Bockting, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2015, 47-71.
- Bindewald, Benjamin J. "In the World, But Not of the World: Understanding Conservative Christianity and Its Relationship With American Public Schools". *Educational Studies: A Journal of the American Educational Studies Association* 51/2 (2015), 93-111.
- Binns, Ian C. & Mark A. Bloom. "Distinguishing Science from Non-Science: Preservice Elementary Teachers' Perspectives on Evolution, Creationism and Intelligent Design". *International Journal of Educational Methodology* 3/1 (2017), 1-15.
- Brown, Emma. "Judge Orders Parties into Mediation Over 10 Commandments in Schools". *The Washington Post*, erişim: 26.04.2020, https://www.washingtonpost.com/blogs/virginia-schools-insider/post/ten-commandments-in-schools-fight-continues-in-federal-court/2012/05/07/gIQArU8P8T_blog.html?utm_term=.5ffef438ce24.
- Bruenig, Elizabeth. "Can the Evangelical Left Rise Again?". *The New Republic*, erişim: 20.04.2020, <https://newrepublic.com/article/122716/can-evangelical-left-rise-again>.
- Butler, Jon v.dğr. *Religion in American Life: A Short History*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Castuera, Ignacio. "A Social History of Christian Thought on Abortion: Ambiguity vs. Certainty in Moral Debate". *American Journal of Economics and Sociology* 76/1 (2017), 121-227.
- Deniz, Osman Murat. "Pietizm: Kökenleri, Temel Özellikleri ve Gelişimi". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2018), 95-120.
- Dorrien, Gary. "The Crisis and Necessity of Liberal Theology". *American Journal of Theology & Philosophy*, 30/1, (2009): 3-23.
- Dorsett, L. W. "William Franklin 'Billy' Graham". *Biographical Dictionary of Evangelicals*, ed. Timothy T. Larsen v.dğr., Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2003, 259-262.
- Elifson, Kirk W. & C. Kirk Hadaway. "Prayer in Public Schools: When Church and State Collide". *The Public Opinion Quarterly* 49/3 (1985), 317-329.
- Gilbert, W. Kent. *Commitment to Unity: A History of the Lutheran Church in America*. Philadelphia: Augsburg Fortress Publishing, 1988.
- Gilgoff, Dan. *The Jesus Machine: How James Dobson, Focus On The Family And Evangelical America Are Winning The Culture War*. New York: St Martin's Press, 2007.
- Green, John C. v.dğr. *Religion and the Culture Wars*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1996.
- Greenhouse, Linda & Reva B. Siegel. "Before (and After) Roe v. Wade: New Questions About Backlash". *Yale Law Journal* 120 (2011), 2028-2087.
- Güngör, Ali İsrâ. *Evanjelikler*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.

- Hagee, John. "Seven Biblical Reasons Why Christians Should Support Israel". CUIFI, erişim: 26.04.2020, <http://support.cufi.org/images/learnwhy/SevenBiblicalResons.pdf>.
- Hanakahi, Wendy F. "Evolution-Creationism Debate: Evaluating the Constitutionality of Teaching Intelligent Design in Public School Classrooms". Heineonline, erişim: 26.04.2020, <https://heionline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/uhawlr25&id=15&collection=journals&index=>.
- Hankins, Barry. *American Evangelicals: A Contemporary History of A Mainstream Religious Movement*. Lanham: Rowman and Littlefield, 2008.
- Hankins, Barry. *The Second Great Awakening and Transcendentalists*. Westport: Greenwood Press, 2004.
- Hartig, Hannah. "Nearly Six-in-Ten Americans Say Abortion Should be Legal in All or Most Cases". Erişim: 25.04.2020, <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/10/17/nearly-six-in-ten-americans-say-abortion-should-be-legal/>
- Heclo, Hugh. *Christianity and American Democracy*. Massachusetts: Harvard University Press, 2007.
- History, "Roe v. Wade". Erişim: 25.04.2020, <https://www.history.com/topics/womens-rights/roe-v-wade>.
- Hulsether, Mark. *Religion Culture and Politics in the Twentieth-Century United States*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.
- Jones, Sarah E. "Unanswered Prayers?". *Americans United*, erişim: 26.04.2020, <https://www.au.org/church-state/march-2014-church-state/featured/unanswered-prayers>.
- Karrer, Robert N. "The Pivotal Year of 1979 and the New Narrative: Evangelicals & Fundamentalists Join the Pro-Life Movement". *Human Life Review* 40/2 (2014), 87-104.
- Laats, Adam. "Our Schools, Our Country: American Evangelicals, Public Schools, and the Supreme Court Decisions of 1962 and 1963". *Journal of Religious History* 36/3 (2012), 319-334.
- Lifeway Research. "Evangelical Attitudes Toward Israel". Erişim: 26.04.2020, <http://lifewayresearch.com/wp-content/uploads/2017/12/Evangelical-Attitudes-Toward-Israel-Research-Study-Report.pdf>.
- Maloney, Carolyn B. "Equal Rights Amendment". Erişim: 25.04.2020, <https://maloney.house.gov/issues/womens-issues/equal-rights-ammendment>.
- Marsden, George M. *Jonathan Edwards: A Life*. New Haven: Yale University Press, 2003.
- Marsden, George M. *Understanding Fundamentalism and Evangelicalism*. Grand Rapids: Eerdmans, 1991.
- Martin, William. *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*. New York: Broadway Books, 1996.
- Masci, David. *5 Facts About Evolution and Religion*. Pew Research Center, 2014, erişim: 26.04. 2020, <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/10/30/5-facts-about-evolution-and-religion/>.

- Miller, Paul D. "Evangelicals, Israel and US Foreign Policy". Taylor and Francis Online, erişim: 26.04.2020, www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00396338.2014.882149.
- Moon, Luke. "The Latest Threat to Evangelical Support for Israel". *The Tower*, erişim: 26.04.2020, <http://www.thetower.org/article/the-latest-threat-to-evangelical-support-for-israel/>.
- Noll, Mark. "What is Evangelical?". *The Oxford Handbook of Evangelical Theology*, ed. Gerald R. McDermott. New York: Oxford University Press, 2010, 19-34.
- Noll, Mark. *Between Faith and Criticism: Evangelicals, Scholarship, and the Bible in America*. Grand Rapids: Baker Book House, 1986.
- Pew Research Center. "America's Changing Religious Landscape". Erişim: 25.04.2020, <http://www.pewforum.org/2015/05/12/americas-changing-religious-landscape/>.
- Pew Research Center. "American Evangelicals and Israel". Erişim: 26.04.2020, <http://www.pewforum.org/2005/04/15/american-evangelicals-and-israel/>.
- Pew Research Center. "Changing Attitudes on Gay Marriage". Erişim: 26.04.2020, <http://www.pewforum.org/fact-sheet/changing-attitudes-on-gay-marriage/>.
- Pew Research Center. "Strong Support for Israel in US Cuts Across Religious Lines". Erişim: 26.04.2020, <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/02/27/strong-support-for-israel-in-u-s-cuts-across-religious-lines/>.
- Pew Research Center. "Views About Homosexuality". Erişim: 26.04.2020, <http://www.pewforum.org/religious-landscape-study/views-about-homosexuality/>.
- Pew Research Center. "Views About Same-sex Marriage". Erişim: 26.04.2020, <http://www.pewforum.org/religious-landscape-study/views-about-same-sex-marriage/>.
- Stratton, Gary David & James L. Gorman. "Second Great Awakening (1800-1830s)". *Encyclopedia of Christianity in the United States*, ed. George Thomas Kurian & Mark A. Lamport. Lanham: Rowman & Littlefield, 2016, 5:2056-2059.
- Wilcox, Clyde & Carin Robinson. *Onward Christian Soldiers? The Religious Right in American Politics*. Boulder: Westview Press, 2010.
- Williams, Daniel K. *God's Own Party: The Making of the Christian Right*. New York: Oxford University Press, 2010.
- Wilson, James Q. "Why Don't Jews Like the Christians Who Like Them?: Liberalism Can't Abide Conservative Evangelicals". *City Journal*, erişim: 26.04.2020, <https://www.city-journal.org/html/why-don%E2%80%99t-jews-christians-who-them-13068.html>.